

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

БІЛОУС СВІТЛАНА ПЕТРІВНА

УДК 332.1:[331.522.4:005.336.4](043.5)

**ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ**

**Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна
економіка**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Черкаському національному університеті імені Б. Хмельницького Міністерства освіти і науки України (м. Черкаси)

Науковий консультант:

доктор економічних наук, доцент
Білик Вікторія Вікторівна,
директор навчально-наукового центру «Інститут післядипломної освіти та курсової підготовки» Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького Міністерства освіти і науки України (м. Черкаси).

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Проскура Володимир Федорович,
завідувач кафедри менеджменту та управління економічними процесами Мукачівського державного університету Міністерства освіти і науки України (м. Мукачево);

доктор економічних наук, професор
Коляденко Світлана Василівна,
професор кафедри комп'ютерних наук та економічної кібернетики Вінницького національного аграрного університету (м. Вінниця);

доктор економічних наук, доцент
Кришталь Тетяна Миколаївна,
завідувач кафедри управління у сфері цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету (м. Черкаси).

Захист відбудеться 12 травня 2021 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 52.051.06 Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського Міністерства освіти і науки України за адресою: 04073, м. Київ, вул. Кирилівська 164.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського за адресою: 01135, м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33.

Автореферат розіслано 12 квітня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. О. Петровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток регіонів в умовах глобалізації основою якого є забезпечення їх конкурентоспроможності та швидкої адаптації до викликів нової економіки. Існуюча у даний час в Україні парадигма орієнтації на матеріальні ресурси вимагає коректування. Регіони відчують потребу опиратися у своєму розвитку на формування і використання нематеріальних ресурсів: людського та інтелектуального капіталу і на їх базі інтелектуального потенціалу.

Технологічна відсталість і потреба в інноваціях в більшості галузей вимагають формування високого рівня інтелектуального потенціалу регіону для вирішення завдань модернізації економіки регіону.

Необхідність розробки інноваційних проектів та трансферу інновацій також зумовлює потребу в активізації інформаційних процесів, спрямованих на формування, розвиток і використання інтелектуальних ресурсів.

Проблема управління інтелектуальним потенціалом в умовах нових економічних відносин і надання самостійності регіонам досить нова для органів державного управління. Очевидно, що інтелектуальний потенціал проявляється в процесі його використання в економічних і соціальних секторах економіки регіону. Інтелектуальний потенціал формується індивідами, організаціями, галузями і регіоном в цілому.

Роль людських ресурсів і людського капіталу в соціально-економічному розвитку розглядалися в працях класиків економічної теорії Г. Беккера [*G. Becker*], М. Блауга [*M. Blaug*], Дж. Грейсона [*J. Grayson*], Дж. Кендрика [*G. Kendrick*], Ф. Кене [*F. Quesnay*], Р. Лейарда [*P. Layard*], Р. Лукаса [*R. Lucas*], А. Маршалла [*A. Marshall*], Дж. Мінцера [*J. Mincer*], Дж. Мілля [*J. Mill*], У. Петті [*W. Petty*], Д. Рікардо [*D. Ricardo*], У. Рошера [*W. Roscher*], А. Сміта [*A. Smith*], Ж. Сея [*Jean-Baptiste Say*], І. Фішера [*I. Fisher*], Т. Шульца [*T. Schultz*] та ін. У вітчизняній науці проблеми людського капіталу розглядали О. Амоша, О. Бражко, О. Грішнова, Ю. Гуменюк, Г. Євтушенко, Т. Заславська, В. Куценко, Е. Лібанова, А. Переверзева, Е. Прушківський та ін. Людський потенціал як об'єкт управління розглядали С. Бандур, О. Гинда, М. Долішній, Л. Ємельяненко, О. Кендюхов та ін.

Інтелектуальний потенціал регіональних економічних систем був розкритий в працях О. Бутнік-Сіверського, С. Вовканич, О. Грішнова, І. Каленюка, С. Коляденко, Т. Кришталь, С. Мочерного, В. Проскури, В. Прошака та ін.

Інтелектуальні основи інноваційних процесів розглядалися в працях Й. Шумпетера [*J. Schumpeter*], П. Дойля [*P. Doyle*], Б. Твісса [*B. Twiss*] та ін. Регіональні економічні кластери розглядали в своїх дослідженнях В. Андрійчук, П. Борщевський, М. Войнаренко, П. Гайдуцький, В. Геєць, Л. Дейнеко, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, Д. Лук'яненко та ін.

У процесі теоретичного аналізу літературних джерел нами було виявлено, що вченими розглядаються різні аспекти дослідження запропонованої проблеми. Різноманітність теоретичних напрямків дослідження понять інтелектуального потенціалу, недостатня розробленість методики включення його в систему стратегії розвитку регіональної економіки визначили вибір теми цього дисертаційного дослідження, постановку його мети і завдань.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, потребою практики у визначенні сутності, місця і ролі інтелектуального потенціалу регіону в розвитку регіональної економіки, а з іншого - не виявленням і недостатнім теоретичним опрацюванням різних аспектів розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів на регіональному рівні.

З урахуванням реально існуючих проблем і протиріч був зроблений вибір теми дослідження, науковий напрям якого полягає в подальшому обґрунтуванні поняття інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів, розробці підходів до оцінки його розвитку, адаптації отриманих результатів до умов конкретного регіону з метою формування пропозицій, спрямованих на ефективне використання інтелектуального потенціалу та нематеріальних активів регіону на сучасному етапі розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Матеріали дисертаційного дослідження використані в процесі розроблення науково-дослідних робіт в Черкаському державному технологічному університеті: «Муніципальне управління регіонів на основі капіталізації активів території» (№ держреєстрації 0113U003347, 2013–2015 рр.), особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні і формулюванні суті інтелектуального підприємництва як сукупності полуміжфункціональних інститутів, що регулюють взаємодію суб'єктів у системі відтворення інтелектуальних ресурсів; «Створення та розвиток бізнес-інкубаторів регіонального та міжрегіонального типів» (№ держреєстрації 0115U000719, 2015-2017 рр.) де автором виявлено особливості розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону та запропоновано модель розвитку основних складових інтелектуального потенціалу - освіти і науки; та в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького «Інноваційні підходи до державного регулювання фінансової безпеки України» (№ держреєстрації 0117U000578 2018-2019 рр.), де автором обґрунтовано інноваційну стратегію забезпечення економічної стійкості регіону та визначено основні напрями забезпечення його фінансової безпеки.

Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних положень і обґрунтування практичних рекомендацій щодо формування механізму розвитку інтелектуального потенціалу регіону, який представляє важливу умову розвитку регіональної економіки в умовах глобалізації.

Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення наступних завдань:

- уточнити сутність поняття «інтелектуальний потенціал регіону»;
- удосконалити термінологічний апарат дослідження в частині визначення поняття «інтелектуальний потенціал регіональних економічних кластерів»;
- виявити взаємозв'язки та протиріччя у визначенні понять сучасної економічної теорії;
- доповнити систему принципів формування інтелектуального потенціалу регіону;
- розкрити фактори і складові частини інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів;
- розробити методологічні підходи оцінки розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону;

- удосконалити методику оцінки ефективності формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу регіонального економічного кластеру;
- сформувати концептуальну модель економічної стійкості регіону, засновану на розвитку інтелектуального потенціалу;
- запропонувати механізм управління інтелектуальним потенціалом регіональних економічних кластерів;
- проаналізувати особливості використання результатів інституційного аналізу інтелектуального підприємництва при визначенні і реалізації пріоритетних напрямів подолання інституційної неефективності відповідних інститутів;
- уточнити сутність проектного підходу у формуванні, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів;
- сформувати стратегічний механізм розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону;
- удосконалити інноваційну стратегію забезпечення економічної стійкості регіону;
- уточнити процедуру безперервного формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів;
- обґрунтувати алгоритм застосування форсайта як управлінської технології формування і реалізації інтелектуального потенціалу регіону.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку інтелектуального потенціалу регіону в умовах глобалізації економіки.

Предметом дослідження є організаційно-економічні відносини, що виникають в процесі формування механізму розвитку інтелектуального потенціалу регіону в умовах глобалізації економіки.

Методи дослідження. Методологічною і теоретичною основою дослідження послужили праці зарубіжних і українських вчених і фахівців-практиків, присвячені проблемам формування інноваційної економіки, управлінню інтелектуальним потенціалом, методам вимірювання інтелектуального потенціалу, довгострокового прогнозування інноваційного розвитку.

В якості інформаційно-емпіричної бази дослідження використані офіційні матеріали Державної служби статистики України та її територіальних представництв, законодавчі і нормативно-правові документи державного і регіонального значення, монографічні, методичні матеріали, публікації в періодичній пресі, матеріали наукових досліджень, представлені у вигляді авторефератів дисертацій, ресурси глобальної інформаційної мережі Інтернет, оглядові аналітичні та довідкові матеріали з проблем регіональної економіки.

Основними методами дослідження стали методи наукового аналізу і синтезу, структурного, факторного, системного і функціонального аналізу, методи економіко-статистичного аналізу.

Крім того, використовувалися спеціальні методи комплексного економічного аналізу: *монографічний* (при дослідженні особливостей формування інтелектуального потенціалу регіону); *історичний* (при дослідженні принципів та факторів формування інтелектуального потенціалу регіону та регіонального економічного кластеру); *абстрактно-логічний* (при визначенні сучасних

передумов розвитку інтелектуального потенціалу регіону); *економіко-статичний* (при дослідженні регіональних особливостей розвитку інтелектуального потенціалу); *індексний і порівняльний аналіз* (при розрахунку інтегральних показників розвитку інтелектуального потенціалу регіону у порівнянні з регіонами-сусідами); *системно-комплексний* (при розробці сучасної моделі економічної стійкості регіону на основі розвитку інтелектуального потенціалу); *розрахунково-конструктивний* (при дослідженні динаміки інтелектуального розвитку регіону); *структурні цілі* (при розробці стратегічного механізму розвитку інтелектуального потенціалу регіону).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці методологічних основ формування механізму розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону, що представляє важливу умову підвищення конкурентоспроможності та зростання регіональної економіки. Найбільш важливими результатами, що характеризуються новизною і розкривають логіку, складність, повноту і зміст дисертаційної роботи, є такі положення:

вперше:

- розроблено методологічні підходи до оцінки розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону, в тому числі визначені індикатори-показники кількісної оцінки індексів людського капіталу, інтелектуального капіталу, інтелектуального потенціалу, та на основі цього розроблений алгоритм проведення оцінки зазначених індексів що дає можливість провести кількісну нефінансову оцінку нематеріальні активи Черкаського регіону;

- сформульовано концептуальний підхід до побудови універсальної матриці інституційної неефективності, яка відбиває умови і області виникнення якісних деформацій у функціонуванні інститутів інтелектуального підприємництва та на основі цього розроблена модель стратегічних імперативів подолання інституційної неефективності інтелектуального підприємництва в регіонах України, яка дає можливість представити контури різноманітних управлінських впливів формування і розвитку ефективних інститутів і форм інтелектуального підприємництва;

- запропоновано механізм управління розвитком інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів, заснований на реалізації інформаційного, аналітичного, науково-освітнього, адаптаційного і експлуатаційного етапів, ключовим елементом якого є створення Центру визначення і формування інтелектуальних потреб (професійних компетенцій, інноваційних розробок тощо) на основі оцінки інтелектуальної ємності кластера (планової, прогнозованої і пошукової), що працює на принципах проектної групи і включає в себе представників всіх суб'єктів кластера, як замовників та постачальників інтелектуальних ресурсів;

удосконалено:

- сутність соціально-економічної категорії «інтелектуальний потенціал регіону» та запропоновано його авторське трактування з двох позицій. У фундаментальному розумінні інтелектуальний потенціал регіону розуміється нами

як здатність та можливість передбачити напрями розвитку регіону та сформуванню траєкторію його розвитку до наміченої мети. У прикладному значенні інтелектуальний потенціал регіону визначається в роботі як здатність та можливість обрати раціональний шлях діяльності для досягнення економічної вигоди. Виходячи з представлених визначень в роботі запропоновано функції реалізації інтелектуального потенціалу регіону;

- поняття інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів, яке визначено як сукупні можливості використання інтелектуальних ресурсів працівників і виробництва для ефективної генерації, пошуку, застосування та нарощування нової інформації, знань і ресурсів, необхідних для розвитку суб'єктів і кластера в цілому, що, на відміну від існуючих підходів, розкриває інтелектуальний потенціал суб'єктів за структурною, процесною та ситуаційною формами і дозволяє сформуванню індивідуальну «дорожню карту» розвитку інтелектуального потенціалу регіонального кластера;

- систему основоположних принципів формування інтелектуального потенціалу на рівні регіону, шляхом доповнення їх рядом специфічних, а саме: принципом інтеграції науки та освіти та відкритості освіти до вимог та потреб роботодавців, що дозволить підвищити рівень розвитку інтелектуального потенціалу як конкретного регіону так і країни в цілому;

- процедуру безперервного формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу для інноваційних кластерів регіону, яка полягає в оцінці інтелектуальної ємності при активній підготовці інтелектуальних ресурсів і стимулювання активності їх використання у вирішенні завдань підвищення ефективності виробництва в регіоні;

- методику оцінки ефективності формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів, яка включає в себе етапи оцінки комплексу коефіцієнтів по організаційно-технічній та творчій складових, міжрегіональної взаємодії щодо трансферу інтелектуального потенціалу, та порівняння діяльності сукупності регіональних економічних кластерів на основі використання ряду показників, що дозволило провести інтегральну рейтингову оцінку ефективності формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу сусідніх регіонів;

- інноваційну стратегію забезпечення економічної стійкості регіону, яка є програмою досягнення довгострокових і значущих конкурентних переваг та головним інструментом його стійкого розвитку, що створює можливість ефективного використання інтелектуальних, виробничо-технологічних та ринкових ресурсів регіону і виступає ключовим фактором формування стійкого розвитку регіону;

- концептуальну модель економічної стійкості регіону, яка включає інтелектуальні ресурси, систему маркетингового та інформаційного забезпечення, науково-дослідні розробки, менеджмент (загальний і функціональний), управління ризиками, що дозволяє реалізувати потенційні можливості розвитку інтелектуального потенціалу регіону та підвищити його розвиток;

набули подальшого розвитку:

- виявлення взаємозв'язків та протиріч у визначенні таких понять

сучасної економічної теорії як «інтелектуальний потенціал», «інтелектуальний капітал», «людський капітал» та на основі даного співвідношення розроблена класифікація нематеріальних активів регіональної економіки, що дає можливість точніше відобразити їх регіональну структуру;

- обґрунтування значущості інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів, яка проявляється в процесі виникнення внутрішніх і зовнішніх інтересів до його використання під впливом факторів регіонального середовища (інтелектуального клімату, кон'юнктури, політики та інфраструктури) і факторів розвитку суб'єкта (інтелектуальні потреби, інтереси, ризики та стратегії), де, на відміну від існуючих підходів, виділяється організаційно-технічна і творча складові частини процесу формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу, що дозволяє забезпечити ефективне використання інтелектуального потенціалу регіону;

- обґрунтування стратегічних напрямів розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів, на основі яких сформований стратегічний механізм розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів Черкаського регіону, реалізація якого дозволить вирішити коло проблем, пов'язаних з розвитком і вдосконаленням інтелектуального потенціалу;

проектний підхід до управління розвитком інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів заснований на реалізації циклу змін в інтелектуальному потенціалі регіональних економічних кластерів та циклу інформаційного обміну, основною відмінністю якого від існуючих підходів є реалізація інтересів суб'єктів і зняття обмежень, що виступає основою проектів формування та розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів;

- алгоритм застосування форсайта, як управлінської технології формування і реалізації інтелектуального потенціалу, яка дозволяє здійснювати цілепокладання в процесі управління інтелектуальним потенціалом, завдяки зниженню невизначеності майбутнього і визначення основних етапів до його досягнення, забезпечення конфігурації різних інтересів суб'єктів управління інтелектуальним потенціалом.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання в процесі підготовки та формування рекомендацій щодо розвитку нематеріальних активів регіону на основі об'єктивних кількісних показників, при проведенні міжрегіональних зіставлень розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів, при розробці комплексної програми розвитку нематеріальних активів регіону, при визначенні орієнтирів інноваційної політики регіону.

Викладені в роботі наукові результати впроваджено в діяльність Черкаської торгово-промислової палати, зокрема запропонована автором стратегічна модель економічної стійкості підприємницьких структур, яка включає інтелектуальні ресурси, систему маркетингового забезпечення, науково-дослідні розробки, систему інформаційного забезпечення, менеджмент організацій, управління ризиками, та допомагає реалізувати можливості розвитку інтелектуального

потенціалу в регіоні, використана в процесі проведення круглих столів і тренінгових заходів для представників підприємницьких структур м. Черкас та Черкаської області (довідка № 40/5 від 26.03.2019 р.).

Окремі результати наукового дослідження автора використані в діяльності Департаменту економіки та розвитку Черкаської міської ради, а саме: розроблена автором методика оцінки ефективності формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних систем була використана в процесі підготовки Програми соціально-економічного розвитку міста Черкаси на 2020-2022 роки та під час роботи над розробкою Стратегії розвитку м. Черкаси до 2030 року (довідка № 34/02-7 від 20.01.2020 р.).

Наукові розробки автора були використані в діяльності Департаменту регіонального розвитку Черкаської обласної державної адміністрації, а саме запропоновані автором напрями розвитку регіону були враховані під час розробки проекту Стратегії розвитку Черкаської області на період 2021-2027 роки в частині розвитку інноваційної та інтелектуальної сфери регіону (довідка 508/04-02-13/6 від 28.08.2020 р.).

В роботі ТОВ «ДІНАТЕКС-АЛЬФА» використовуються наукові розробки дисертаційного дослідження, зокрема розроблена автором методика оцінки ефективності формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних систем була використана в процесі складання довгострокових планів розвитку підприємства (довідка № 19/05.01 від 11.05.20 р.).

Запропоновані автором методичні рекомендації щодо формування комплексного інформаційно-орієнтованого інструментарію підтримки прийняття рішень були використані в діяльності будівельних підприємств Черкаського регіону: ТОВ «Регіон Строй» (довідка № 22 від 26.05.2019 р.), ТОВ «СК РЕАЛ» (довідка № 6 від 26.01.2020 р.) та ТОВ «ППБГ «БУД ДЕВЕЛОПМЕНТ» (довідка № 11 від 22.02.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою працею автора. Наукові положення, висновки і рекомендації, які містяться в ній і виносяться на захист, одержані автором самостійно і є його особистим внеском в економічну науку. Внесок автора в колективно опубліковані праці конкретизовано в списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати наукового дослідження, що викладені в дисертації, були розглянуті та схвалені на міжнародних, всеукраїнських та університетських наукових і науково-практичних конференціях: 8 Всеукраїнська науково-практична конференція «Менеджмент-освіта в контексті трансформаційних перетворень в суспільстві» (Донецьк-Святогірськ, 10-12 квітня 2014 р.); міжнародна науково-практична конференція «Формування інвестиційно-інноваційних моделей модернізації економіки України» (м. Красноармійськ, 30 травня - 1 червня 2016 р.); III Всеукраїнська науково-практична конференція «Наукові засади розвитку знань економічної теорії» (м. Черкаси, 21 квітня 2016 р.); Науковий форум «Проблеми сталого розвитку суспільства: погляд очима різних поколінь» (м. Черкаси, 11-12 травня 2016 р.); II міжнародна науково-практична конференція «Енергоменеджмент для забезпечення сталого розвитку громад» (м. Луцьк, 17

червня 2016 р.); міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика сучасної економіки» (м. Черкаси, 21 жовтня 2016 р.); міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика сучасної економіки» (м. Черкаси, 21 жовтня 2016 р.); IV міжнародна науково-практична конференція «Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки» (м. Житомир, 24-25 листопада 2016 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні теорії і практика менеджменту та бізнес-адміністрування» (м. Черкаси, 12-13 квітня 2018 р.); міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку менеджменту та фінансово-економічної безпеки» (м. Черкаси, 26 листопада 2018 р.); XXI Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених «Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених РОДЗИНКА – 2019» (м. Черкаси, 18-19 квітня 2019 р.); Круглий стіл «Наука та інноватика: вітчизняний і світовий досвід» (Черкаси, 16 травня 2019 р.); II міжнародна науково-практична конференція «Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність» (м. Полтава, 14 травня 2018 р.); міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання розвитку сучасної економіки, управління та адміністрування» (м. Київ, 28 грудня 2019 р.); XXII Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених «Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2020» (м. Черкаси, 23-24 квітня 2020 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку менеджменту та фінансово-економічної безпеки» (м. Черкаси, 28 квітня 2020 р.); International conference on corporation management (Tallin, Estonia, 3-5 december, 2020);

Публікації. За результатами виконаного дослідження автором опубліковано 41 наукову працю, в тому числі 3 колективні монографії, 17 статей у наукових фахових виданнях України (з них 12 у наукових фахових виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз), 2 публікації в наукових періодичних виданнях інших держав, 19 публікацій апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій, які становлять основу дисертації, становить 18,8 друк. арк., із яких 12,2 друк. арк. – особистий внесок здобувача.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст дисертації викладено на 420 сторінках друкованого тексту, що містить 14 таблиць на 17 сторінках, 35 рисунків на 32 сторінках і 5 додатків, які розміщені на 19 сторінках. Список використаних джерел містить 358 найменувань і займає 39 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, розкрито зв'язок дисертації з науковими темами, сформульовано мету та завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукову новизну та одержані результати, їх апробацію та практичне використання.

У першому розділі «Теоретичні основи формування та розвитку інтелектуального потенціалу регіону» узагальнено теоретичні підходи до визначення сутності та особливостей формування інтелектуального потенціалу

регіону, узагальнено та доповнено систему принципів формування інтелектуального потенціалу регіону, розкрито сутність, структуру та фактори формування інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів.

В ході дослідження встановлено, що в сучасних умовах пріоритетним напрямком економічних перетворень в Україні і в її регіонах є формування інноваційного характеру економіки. Важливо при цьому усвідомити сутність, місце і роль інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів у розвитку регіональної економіки.

Аналіз наукової літератури показав становлення поняття інтелектуального потенціалу від рівня людини до рівня суспільства. Спочатку в теоріях фігурує рівень індивіда - людський капітал, який характеризується генними здібностями, придбаним рівнем освіченості, кваліфікацією і життєвим досвідом. На більш високому рівні розглядаються інтелектуальні ресурси організації, ідентифіковані та оформлені в інтелектуальну власність. На рівні суспільства акцентується увага на нематеріальних активах з точки зору регіонального розвитку.

Як узагальнення аналізу наукової літератури, в роботі запропоновано авторське визначення інтелектуального потенціалу регіону в широкому і більш вузькому розумінні. У фундаментальному розумінні інтелектуальний потенціал регіону розуміється нами як здатність та можливість передбачити напрями розвитку регіону та формувати траєкторію його розвитку до наміченої мети. У прикладному значенні інтелектуальний потенціал регіону визначається в роботі як здатність та можливість обрати раціональний шлях діяльності для досягнення економічної вигоди. В основі формування нематеріальних активів лежить інтелектуальна діяльність населення регіону, на підставі чого сформовано висновок щодо інтелектуального потенціалу як основи формування і розвитку нематеріальних активів регіону.

Уточнена соціально-економічна категорія «інтелектуальний потенціал регіону» реалізується наступними функціями:

- засіб формування і розвитку нематеріальних активів регіону;
- засіб накопичення неідентифікованих інтелектуальних ресурсів з можливістю їх подальшої ідентифікації та капіталізації;
- засіб відтворення людського капіталу через систему безперервної освіти;
- засіб інноваційного розвитку різних сфер діяльності регіону за допомогою сфери наукових досліджень.

В роботі доведено, що найбільш повно інтелектуальний потенціал проявляється в перспективних організаційних формах господарювання, до яких, в першу чергу, відносяться інноваційні кластери. Кластери є найбільш адекватними утвореннями макроекономіки для формування і реалізації інтелектуального потенціалу, від фундаментальної наукової ідеї до практичної реалізації і експлуатації. У кластерах акумулюються процеси наукового, проектного, освітнього характеру, що сприяють розвитку інтелектуального потенціалу. Інтелектуальний потенціал регіональних економічних кластерів є складною багаторівневою системою. При його формуванні стикаються інтереси багатьох суб'єктів.

Розглядаючи інтелектуальний потенціал регіональних економічних кластерів

зроблено висновок, що він визначається можливостями суб'єктів використовувати в своєму розвитку інтелектуальні ресурси і інформацію таким чином, щоб забезпечити високу конкурентоспроможність і адаптацію до інноваційних змін. Інтелектуальні ресурси діляться на інтелектуальні ресурси працівників і інтелектуальні ресурси виробництва. Співвідношення між інтелектуальними ресурсами працівників і інтелектуальними ресурсами виробництва дозволяє вирішити задачу інтелектуалізації праці і компенсувати брак висококваліфікованих трудових ресурсів.

Доведено, що інтелектуальний потенціал регіональних економічних кластерів проявляється в структурній, процесній і ситуаційній формах (табл. 1). В якості суб'єкта регіональних економічних кластерів, який бере участь у розвитку інтелектуального потенціалу обираються як індивіди, так і підприємства, галузі, території і регіон в цілому. Всі суб'єкти, які беруть участь у формуванні та реалізації інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів мають економічну і управлінську свободу.

Таблиця 1.

Сукупний інтелектуальний потенціал регіональних економічних кластерів

Суб'єкти	Форми прояву потенціалу		
	Ресурсна	Процесна	Ситуаційна
Індивідуальний	- професія - кваліфікація - рівень освіти	- комунікабельність - адаптаційність - креативність	- статус - компетенції - відповідальність
Мікроекономіка	- нематеріальні інтелектуальні активи - ринкові переваги	- організаційна культура - інноваційний клімат	- інвестиції в інтелектуальний потенціал - конкурентоздатність
Мезоекономіка	- новизна фондів та технологій - наукоємність продукції	- технологічний устрій - життєвий цикл галузі	- інвестиційна привабливість - кон'юнктура ринку
Макроекономіка	- інтелектуальна інфраструктура - інноваційна активність	- інтелектуальна активність - підприємницька активність	- стратегії розвитку - регіональні преференції

Відповідно до проведеного дослідження в роботі надано авторське визначення поняття «інтелектуальний потенціал регіональних економічних кластерів», що визначається як сукупні можливості використання інтелектуальних ресурсів працівників і виробництва для ефективною генерації, пошуку, застосування та нарощування нової інформації, знань і ресурсів, необхідних для розвитку суб'єктів і кластера в цілому. Ключовим моментом даного підходу є його процесний характер і спрямованість на генерацію нових ресурсів, в тому числі у формі знань. Нові ресурси в подальшому перетворюються в активи і капітал регіональних економічних кластерів.

В роботі досліджено основоположні принципи розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону, серед яких виділяють принципи цільового комплексного планування, такі як цілеспрямованість, системність, комплексність, ресурсна забезпеченість, економічна безпека,

узгодженість програм різних рівнів, своєчасність досягнення кінцевих результатів, та доповнено їх рядом специфічних принципів, а саме: принципом інтеграції науки та освіти та принципом відкритості освіти до вимог та потреб роботодавців.

Встановлено, що інтелектуальний потенціал регіональних економічних кластерів і складових його суб'єктів формується під впливом ряду факторів. До факторів регіонального середовища відносяться: інтелектуальний клімат, кон'юнктура, політика і інфраструктура в регіоні. Інтелектуальна інфраструктура в регіоні об'єднує в собі всі суб'єкти, які беруть участь у формуванні та реалізації інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів.

Обґрунтовано, що регіональне середовище формує спонукаючі мотиви і обмеження на цілі та критерії розвитку інтелектуального потенціалу у суб'єктів. До факторів розвитку суб'єкта відносяться: інтелектуальні потреби, інтереси, ризики та стратегії суб'єктів. На розвиток інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів також значний вплив мають національний характер і соціально-психологічні особливості працівників. Очевидна наявність інформаційно-комунікаційних, емоційних, етичних та інших специфічних якостей, що ведуть до формування специфіки інтелектуального потенціалу особистостей і регіону в цілому. Практично це впливає на можливості і ефективність формування проектних груп у розвитку інновацій в регіональних економічних кластерах.

Розглядаючи інтелектуальний потенціал регіональних економічних кластерів з позиції процесу його формування, реалізації та розвитку, в роботі виділено організаційно-технічний і творчий елементи інтелектуального потенціалу (рис. 1).

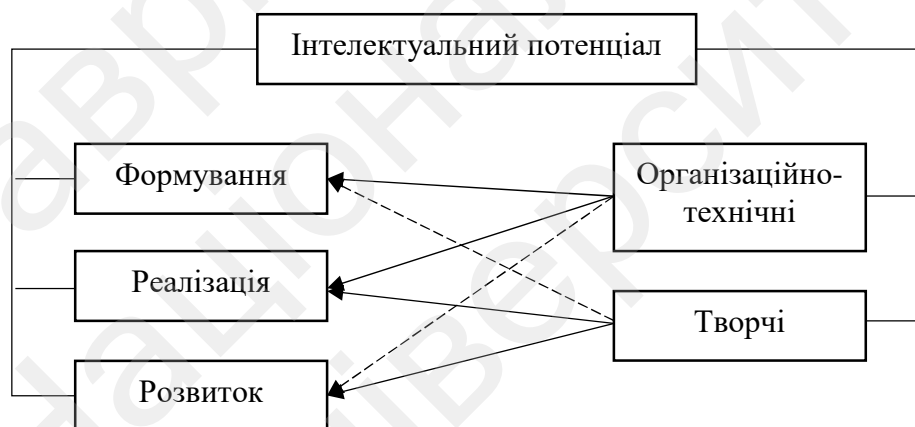

Рис. 1. Взаємозв'язок фаз розвитку та інтенсивності використання елементів інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів.

Організаційно-технічна частина інтелектуального потенціалу працівників формується в результаті освітнього процесу (як зовнішнього, так і самоосвіти). Творча частина проявляється в результаті процесу саморозвитку суб'єкта в процесі використання потенціалу регіональних економічних кластерів.

У другому розділі «Методологічні та інституційні підходи до формування та розвитку інтелектуального потенціалу регіону в умовах глобалізації економіки» обґрунтовано сучасні методологічні підходи до оцінки інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону, розглянуті тенденції розвитку інфраструктури формування інтелектуального потенціалу та запропоновано методику оцінки ефективності формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу регіонального кластеру.

Узагальнення матеріалів дослідження дозволило розробити методологічний підхід до оцінки розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону. Суть підходу полягає в тому, що:

1) вводяться індекси всіх компонент ієрархічно побудованої моделі класифікації нематеріальних активів: людського капіталу, інтелектуального капіталу та інтелектуального потенціалу;

2) кожен індекс формується з урахуванням факторів, позначених буквами С, D, E, F, G, H. Таким чином, індекс інтелектуального потенціалу в цілому формується з урахуванням всіх груп факторів С, D, E, F, G, H; індекс людського капіталу характеризується групами факторів С і D, а для формування індексу інтелектуального капіталу використовуються групи факторів С, D, E, F;

3) обирається наступна система показників-індикаторів:

C1: рівень зайнятих, які мають вищу професійну освіту, у відсотках;

C2: чисельність персоналу сфери НДДКР на 10 тисяч економічно активного населення, осіб;

D1: рівень економічної активності населення, у відсотках;

E1: обсяг інноваційних товарів, робіт, послуг, у відсотках від загального обсягу відвантажених товарів, робіт, послуг;

E2: інноваційна активність організацій, у відсотках;

F1: питома вага організацій, що використовують глобальні обчислювальні мережі, у відсотках від числа обстежених;

G1: питома вага виданих патентів на винаходи і корисні моделі, у відсотках до числа поданих заявок;

G2: ефективність роботи аспірантури та докторантури, у відсотках;

H1: витрати консолідованих бюджетів на освіту, у відсотках до підсумку;

H2: чисельність студентів середньої та вищої професійної освіти на 10 тис. населення, осіб;

H3: число персональних комп'ютерів, що використовуються в навчальних цілях в державних і комунальних загальноосвітніх закладах на 1000 учнів;

4) для визначення кількісних значень зазначених індексів і комплексного інтегрованого показника R при використанні наступних позначень: X - обраний показник для заданого регіону REG ; V - вага показника X ; n - кількість показників; $\{X_y, X_p\}$ - два відповідних X показника в цілому по Україні та регіону; $\{X_y\}$ - відповідний X показник по Україні, реалізується наступний алгоритм:

а) при зіставленні даних регіону в межах однієї області для кожного показника X регіону REG проводиться порівняння з складовим показником $\{X_y, X_p\}$; при зіставленні даних регіону в межах декількох областей проводиться порівняння з показником $\{X_y\}$;

б) визначається тимчасова динаміка зміни значення показника X ;

в) призначаються бали відповідно до даних таблиці 2;

г) розраховується середньозважений інтегрований показник R , який визначає оцінку даного індексу, за формулою:

$$R = \frac{\sum_{i=1}^n x_{iV1}}{n}$$

Показник R характеризує індекс розвитку інтелектуального потенціалу регіону в розглянутій порівняльній групі регіонів і може змінювати значення при реалізації механізму оцінки індексу інтелектуального потенціалу в групі з іншим складом регіонів. Обчислення індексів рекомендується проводити в порівнянні двох і більше регіонів.

Таблиця 2

Умови призначення балів при реалізації механізму оцінки інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону

Кількість балів	Умови призначення балів для регіону при зіставленні даних в межах однієї області		Умови призначення балів для регіону при зіставленні даних в межах декількох областей	
	Співставлення значень	Часова динаміка	Співставлення значень	Часова динаміка
0	X менше ½ від min {X _y , X _p }	Від'ємна	X менше ½ від значення {X _p }	Від'ємна
1	X менше ½ від min {X _y , X _p }	Позитивна	X менше ½ від значення {X _p }	Позитивна
2	X менше min {X _y , X _p }	Від'ємна	X менше значення {X _p }	Від'ємна
3	X менше min {X _y , X _p }	Позитивна	X менше значення {X _p }	Позитивна
	X в і межах інтервалу {X _y , X _p }	Від'ємна		
4	X в і межах інтервалу {X _y , X _p }	Позитивна		
	X перевищує значення max {X _y , X _p }	Регіон не є лідером в групі порівняння	X перевищує значення max {X _p }	Регіон не є лідером в групі порівняння
5	X перевищує значення max {X _y , X _p }	Регіон є лідером в групі порівняння	X перевищує значення max {X _p }	Регіон є лідером в групі порівняння
6	X перевищує значення max {X _y , X _p } більш ніж на 75 %	Не враховується	X перевищує значення max {X _p } більш ніж на 75 %	Не враховується

Складено автором на основі узагальнення науково-методологічна бази

Запропонована в роботі методика оцінки ефективності формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів на першому етапі базується на комплексі коефіцієнтів по етапах формування, реалізації та розвитку організаційно-технічної та творчої складових (табл. 3). На другому етапі методики оцінки ефективності пропонується оцінити міжрегіональну (міжкластерну) взаємодію щодо трансферу інтелектуального потенціалу (табл. 4). Для порівняння діяльності сукупності регіональних

економічних кластерів на третьому етапі методики використовується інтегральний показник в порівнянні з середньо-регіональним (загальноукраїнським) рівнем.

Таблиця 3

Показники методики оцінки ефективності інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів

Стадії	Організаційно-технічний потенціал	Творчий потенціал
Інтелектуальні ресурси працівників		
Формування	Коефіцієнт «освітньої структури» - частка чисельності працівників з різним рівнем освіти (зважена за питомою вагою освітньої групи)	Коефіцієнт «створення» - частка працівників які отримують додаткову освіту
Реалізація	Коефіцієнт «відповідності» - частка чисельності працівників з не профільною освітою по різним рівням освіти	Коефіцієнт «експлуатації» - частка працівників які беруть участь в інноваційній та винахідницькій діяльності
Розвиток	Коефіцієнт «адаптації» - частка чисельності працівників з різним рівнем освіти які пройшли перепідготовку	Коефіцієнт «визнання» - частка чисельності докторантів і аспірантів
Інтелектуальні ресурси виробництва		
Формування	Коефіцієнт «інвестицій в інновації» - частка внутрішніх витрат на наукові дослідження і розробки та витрат на технологічні інновації в загальному капіталі	Коефіцієнт «інноваційності» - частка створених і використовуваних передових технологій
Реалізація	Коефіцієнт «наукоємності» - частка нематеріальних інтелектуальних активів в загальному балансі	Коефіцієнт «завантаженості» - частка продукції, що випускається з використанням передових технологій
Розвиток	Коефіцієнт «випередження» - частка витрат на інноваційні фундаментальні і прикладні дослідження і розробки	Коефіцієнт «розробок» - показники ефективності патентної діяльності

Складено автором на основі узагальнення науково-методологічна бази

За результатами використання запропонованої методики, в роботі проведено інтегральну рейтингову оцінку ефективності формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу сусідніх регіонів. Запропонована методика має процесний характер і дозволяє оцінювати інтелектуальний потенціал на фазі формування, реалізації та розвитку.

У третьому розділі «Формування та розвиток економічної стійкості регіону на основі управління інтелектуальним капіталом» досліджено інтелектуальний капітал як стратегічний фактор конкурентних переваг і стійкого розвитку регіону; визначено роль інтелектуального капіталу в стратегічній моделі розвитку економічної стійкості регіону; запропоновано напрями системного управління інтелектуальним капіталом в процесі забезпечення розвитку економічної стійкості регіону.

У роботі доведено, що вихідною передумовою ефективної діяльності господарюючих суб'єктів на території регіону є постійний розвиток інтелектуальних ресурсів, які в свою чергу забезпечують регіону конкурентні

переваги і в цілому економічну стійкість його функціонування на ринку. Визначено, що інтелектуальні ресурси все частіше витісняють матеріально-речові та фінансові фонди в якості основних факторів виробництва; стають потужним засобом в конкурентній боротьбі. Лідерство в умовах конкуренції починають займати ті регіони, діяльність в яких заснована на нових знаннях, що володіють значним інтелектуальним капіталом.

Таблиця 4

Оцінка необхідності міжрегіональної взаємодії з розвитку інтелектуального потенціалу

Інтелектуальний потенціал	Організаційно-технічний потенціал	Творчий потенціал
Інтелектуальні ресурси працівників	Коефіцієнт «залучення співробітників» - частка чисельності працівників з різним рівнем освіти, які залучаються ззовні регіону (і відправляються на навчання)	Коефіцієнт «експертності» - частка витрат на залучення експертів для проектних і аналітичних робіт
Інтелектуальні ресурси виробництва	Коефіцієнт «придбання» - нематеріальних інтелектуальних активів і ринкових переваг в загальному балансі, які залучаються ззовні	Коефіцієнт «запозичення» - частка витрат на придбання патентів, ноу-хау, ліцензій

У процесі дослідження встановлено, що інтелектуальний капітал це не просто сума окремих елементів значущих нематеріальних активів, а навпаки він формується в результаті їх взаємодії і є результатом інтелектуального процесу підприємницької структури. З цієї точки зору інтелектуальний капітал розглядається як кінцевий результат інтелектуального процесу в регіоні, заснований на знаннях і здібностях співробітників підприємств і організацій, які використовуються з метою досягнення конкурентних переваг і забезпечення економічної наполегливості та стабільності бізнесу в довгостроковій перспективі.

Виявлено специфіку реалізації інтелектуального потенціалу, яка пов'язана з людським потенціалом, інноваційністю, гнучкістю управління, здатністю адаптації до мінливих ринкових умов у контексті формування конкурентних переваг та економічної стійкості регіону.

У дисертації відзначається, що інтелектуальний капітал необхідно розглядати як стратегічний фактор конкурентних переваг і стійкості регіону в сучасних економічних умовах. Інтелектуальний капітал регіону на сьогоднішній день це не тільки основний ресурс сучасного наукового виробництва, це найважливіший компонент, що визначає його реальну вартість. Тому підвищення рівня інтелектуального капіталу і, як наслідок цього, збільшення його капіталізації безпосередньо визначається перманентним вдосконаленням знань людських ресурсів регіону.

Обґрунтованою є теза, що управління інтелектуальним капіталом - це процес, який спочатку орієнтований на збільшення вартості активів регіону на основі ефективного використання його структурних складових (людського, структурного та споживчого капіталів). При цьому вельми важливо, щоб управління інтелектуальним капіталом було направлено на розробку і реалізацію конкретних інновацій в реальному секторі економіки.

За результатами дослідження встановлено, що в сучасних умовах необхідно підвищити інноваційну активність регіону, створити ефективні механізми реалізації інтелектуальної власності. Основою забезпечення конкурентних переваг та економічної стійкості регіону є наступна концептуальна модель розвитку рис. 2. В сучасних економічних умовах, а, по суті, в умовах економіки яка заснована на знаннях, стратегічний розвиток регіону буде визначатися, насамперед, рівнем розвитку інтелектуального потенціалу та можливістю його використання з метою посилення конкурентоспроможності та стратегічної стійкості регіону в довгостроковій перспективі.

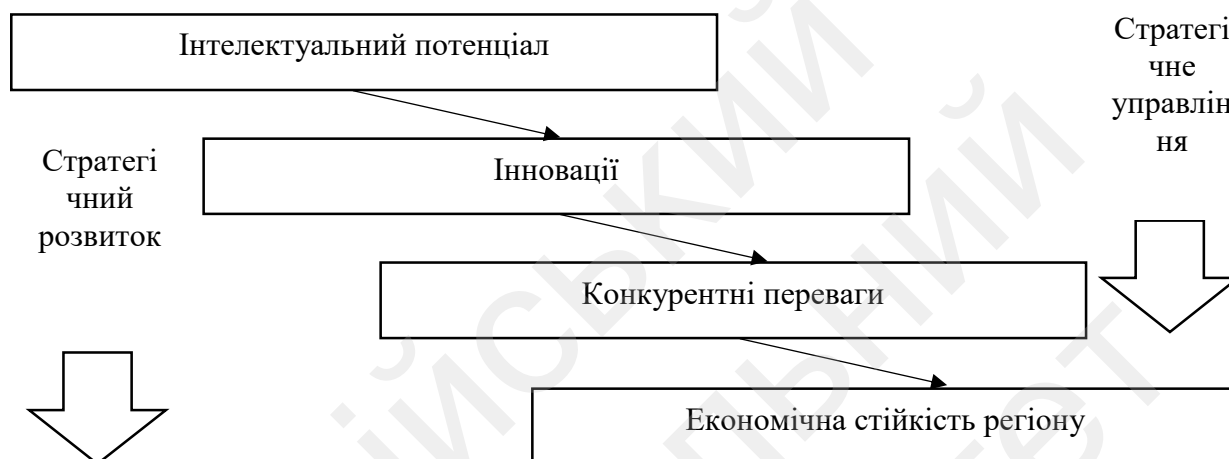

Рис 2. Концептуальна модель забезпечення та розвитку конкурентних переваг і економічної стійкості регіону на інноваційній основі

В роботі систематизовано основні структурні складові інтелектуального капіталу, які відображають його основні функції та форми прояву (табл. 5). Такий розгляд структурних складових інтелектуального капіталу дозволяє зробити наступні висновки: а) людський і структурний капітал доповнюють один одного за умови, що регіон має на меті тактику досягнення стратегічної стійкості; б) споживчий і структурний капітал істотно зростають за умови, що регіон і споживачі продукції, яка виготовляється на його території, активно взаємодіють, надаючи цій взаємодії інтеграційний характер. Проведений аналіз структурних елементів інтелектуального капіталу дозволяє зробити висновок про те, що конкурентоспроможність регіону в умовах інноваційної економіки, а, отже, її стратегічна стійкість безпосередньо визначається інтелектуальним потенціалом регіону.

В роботі визначено місце і роль інтелектуального капіталу в концептуальній моделі розвитку економічної стійкості регіону (рис. 3.). Ефективне управління інтелектуальним капіталом регіону можливе на основі системного підходу, а економічна доцільність прийняття управлінських рішень повинна відповідати меті та завданням формування і реалізації стратегічної стійкості регіону.

На підставі проведеного аналізу в роботі сформульовані основні принципи системного управління інтелектуальним капіталом регіону, що забезпечують реалізацію концепції економічної стійкості регіону: 1. визначення пріоритетів стратегічного розвитку регіону; 2. стимулювання діяльності, яка враховує інтереси

людських ресурсів в регіоні; 3. володіння стратегічно важливою інформацією і швидкість її доставки та обробки; 4. оптимізація інвестицій; 5. вільне і рівноправне володіння інтелектуальним капіталом регіону.

Таблиця 5

Систематизація основних структурних складових інтелектуального капіталу (ІК) в стратегії стійкого розвитку регіону

Структурні елементи ІК	Змістова характеристика структурного елемента ІК	Основні форми та види забезпечення або прояву
Людський капітал	Відображає: рівень кваліфікації і освіти; навички; і дієздатність; креативність мислення; рівень інноваційної культури.	Забезпечує: оновлення; прогрес; збільшення доданої вартості регіону.
Структурний капітал	Включає перероблену і зафіксовану інформацію про людський капітал регіону (технології, винаходи, ноу-хау, стратегії розвитку, системи управління тощо).	Забезпечує: матеріалізацію знань; поширення та розподіл інформації; формування корпоративних активів
Споживчий капітал	Характеризується інформацією: про споживачів; про ланцюжок проходження товарних потоків; про взаємодію зі споживачем, постачальниками ресурсів; про задоволення споживчого попиту тощо.	Забезпечує: управління витратами регіону (мінімізація витрат); перехід до задоволення індивідуального попиту споживача; відмову від системи масового виробництва.

Доведено, що системне управління інтелектуальним капіталом можна охарактеризувати як систему цілеспрямованих механізмів і інструментів впливу, спрямованих на підвищення конкурентних переваг регіону на основі розвитку ключових компетенцій, які забезпечують його стратегічну стійкість.

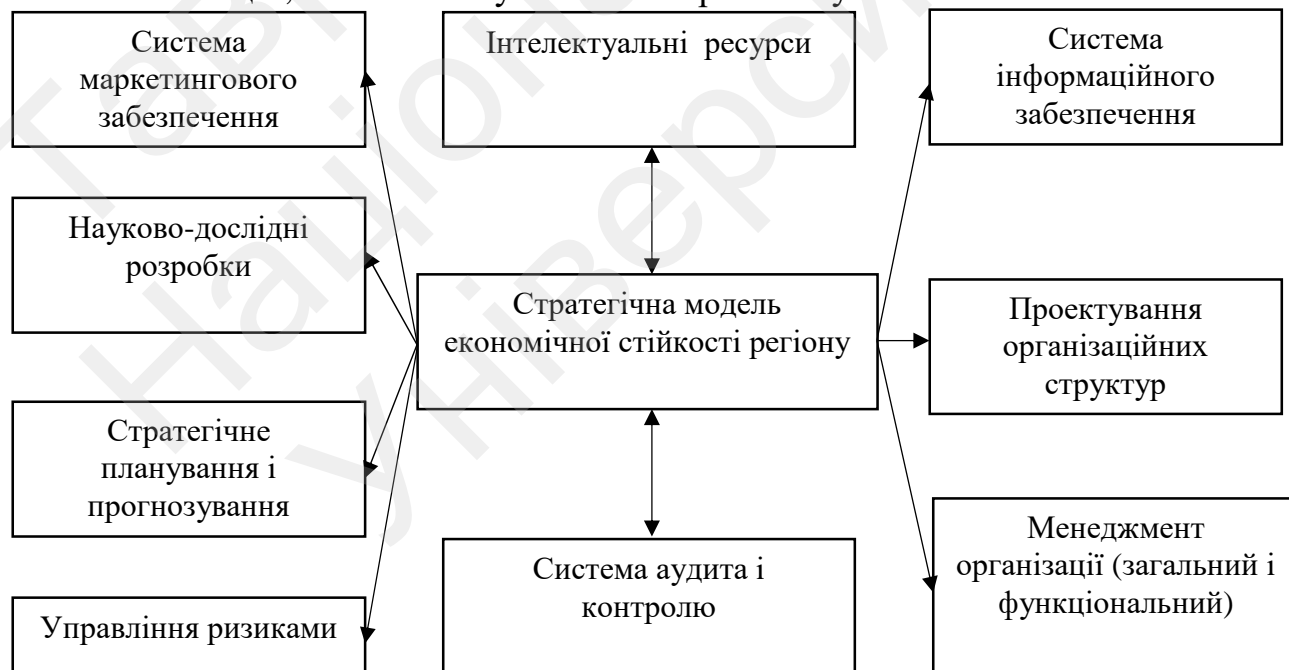

Рис. 3. Місце та роль інтелектуального капіталу в концептуальній моделі підвищення економічної стійкості регіону

Необхідно відзначити, що практично основне завдання управління інтелектуальним капіталом регіону, яке полягає в отриманні від людських ресурсів максимальної продуктивності, може бути досягнуто лише в разі, коли

регіон і людські ресурси мають взаємовигідну економічну зацікавленість. Особливістю ж сучасного етапу інноваційного розвитку є врахування залежності виробничих цілей і соціальних інтересів індивідів, коли кожен співробітник інноваційно-орієнтованої організації усвідомлює свою причетність до процесу управління і розвитку.

Визначено, що процес управління інтелектуальним капіталом, перш за все, необхідно розглядати як концепцію, яка знаходиться у взаємозв'язку з господарським розвитком і забезпеченням стратегічної стійкості регіону. При цьому основою формування ефективної системи управління інтелектуальним капіталом виступає категорія комунікацій. Причому особливістю цього управління є побудова процесу інтегрованих комунікацій, який протидіє розпорошенню інформації, що часто є результатом масованих інформаційних потоків. Отже, інтегровані комунікації виступають важливою формою отримання і обміну знаннями персоналу. Такий підхід приводить до інтеграції людського капіталу працівників, що з одного боку виступає новою формою отримання знань, а з іншого - на основі синергетичного ефекту веде до зростання загального інтелектуального капіталу регіону. Внаслідок цього відбувається формування структурного взаємозв'язку особистісної та організаційної стратегії, яка є по суті імперативом забезпечення та розвитку стратегічної стійкості регіону.

У четвертому розділі «Методологія та механізм розвитку інтелектуального потенціалу регіону в умовах глобалізації економіки» досліджено шляхи удосконалення та передумови розвитку інтелектуального потенціалу регіону, запропоновано шляхи формування стратегічного механізму розвитку інтелектуального потенціалу регіону та розроблено механізм управління інтелектуальним потенціалом регіонального економічного кластеру.

Встановлено, що регіональний, адміністративний, нормативно-правовий та суспільний рівні підтримки розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів в Черкаському регіоні перебувають в стадії формування, про що свідчить безліч регіональних комплексних програм, які зачіпають основні складові інтелектуального потенціалу освіти і науку.

Обґрунтовано, що при формуванні управлінських рішень в сфері розвитку та реалізації інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів в Черкаському регіоні слід враховувати наступні умови і передумови, виявлені в ході дослідження:

- нагальна вимога національної і регіональної безпеки, спрямована на розвиток нематеріальних активів як основного ресурсу інноваційного розвитку та конкурентоспроможності регіону;

- практична відсутність здатності до інноваційного прориву у регіонів з низьким природно-ресурсним і інноваційним потенціалами, внаслідок чого в цих регіонах найбільш імовірний еволюційний характер розвитку економіки знань;

- зниження актуальності проведеної політики регіонального розвитку, орієнтованої на вирівнювання соціально-економічних показників за рахунок вирівнювання рівня індустріалізації, а, разом з тим, зростання значущості підвищення ефективності та розширення використання нематеріальних активів, основне призначення яких полягає в забезпеченні синергетичного ефекту

- інвентаризація, відбір, ідентифікація, приватизація нематеріальних активів регіону;
- капіталізація нематеріальних активів з метою поповнення регіонального бюджету;
- формування сприятливого іміджу регіону, реклама, брендування регіону;
- формування громадської думки і самосвідомості громадян з питань розвитку нематеріальних активів і нововведень;
- подолання опору інноваціям і нововведенням;
- створення ефективної системи мотивацій і винагородження в сфері формування і розвитку нематеріальних активів регіону;
- створення інфраструктури підтримки.

Запропонований механізм розвитку нематеріальних активів є тактичним, спрямованим на перелом несприятливих тенденцій і вихід на точку рівноваги. Механізм управління інтелектуальним потенціалом регіональних економічних кластерів заснований на оцінці стадії «життєвого циклу» продукції і технологій суб'єкта регіональних економічних кластерів і здійснюється через реалізацію процесу змін, що складається з інформаційного, аналітичного, науково-освітнього, адаптаційного і експлуатаційного етапів. Ключовим елементом даного механізму є створення Центру визначення і формування інтелектуальних потреб (професійних компетенцій, інноваційних розробок) на основі оцінки інтелектуальної ємності кластера (планової, прогнозної і пошукової), що працює на принципах проектної групи і включає в себе представників всіх суб'єктів кластера як замовників і постачальників інтелектуальних ресурсів (рис. 5).

Обґрунтовано, що інтелектуальний потенціал регіональних економічних кластерів характеризується постійним процесом свого розвитку. Основним завданням управління інтелектуальним потенціалом регіонального економічного кластера є цілеспрямованість і визначеність розвитку.

У п'ятому розділі «Стратегічні напрями розвитку інтелектуального потенціалу регіону в умовах глобалізації економіки» розроблена модель стратегічних імперативів подолання інституційної неефективності інтелектуального підприємництва в регіоні, запропоновано проектний підхід до управління розвитком інтелектуального потенціалу регіональних кластерів, розроблено основні напрями стратегії розвитку інтелектуального потенціалу регіональних кластерів, запропоновано організаційно-методологічні та економічні імперативи розробки інноваційної стратегії забезпечення стійкості регіону на основі розвитку інтелектуального потенціалу, розроблено алгоритм використання фортсайту в управлінні інтелектуальним потенціалом регіону.

Обґрунтовано неоднорідність інститутів, що утворюють інституційне середовище регіону як цілісність вищого порядку, обумовлює різноманіття емпірично спостережуваних укорінених і виникаючих інституційних форм інтелектуального підприємництва.

У роботі доведено, що одним з основних напрямків досліджень інституційних змін в економіці України є аналіз якісної деформації функцій інститутів інтелектуального підприємництва, які знаходяться на стадії створення. Аналіз теоретичних підходів до подолання інституційної неефективності на основі

інструментарію інституційно-еволюційної теорії дозволив нам сформулювати ряд принципово важливих особливостей нівелювання такої деформації. По-перше, розробка і реалізація рішень з подолання інституційних дисфункцій інтелектуального підприємництва мають бути зорієнтовані на інституційні зміни багаторівневого характеру, що впливають на згладжування існуючих протиріч між фундаментальним і функціональним зрізом внутрішнього змісту інтелектуального підприємництва. По-друге, в якості важливого елемента перетворень ключових інститутів слід визнати еволюційні траєкторії «path dependence». По-третє, вирішальна роль у подоланні інституційної неефективності інтелектуального підприємництва повинна належати інститутам державного регулювання, які, по суті, ініціюють запуск багатосуб'єктного механізму усунення дисфункцій.

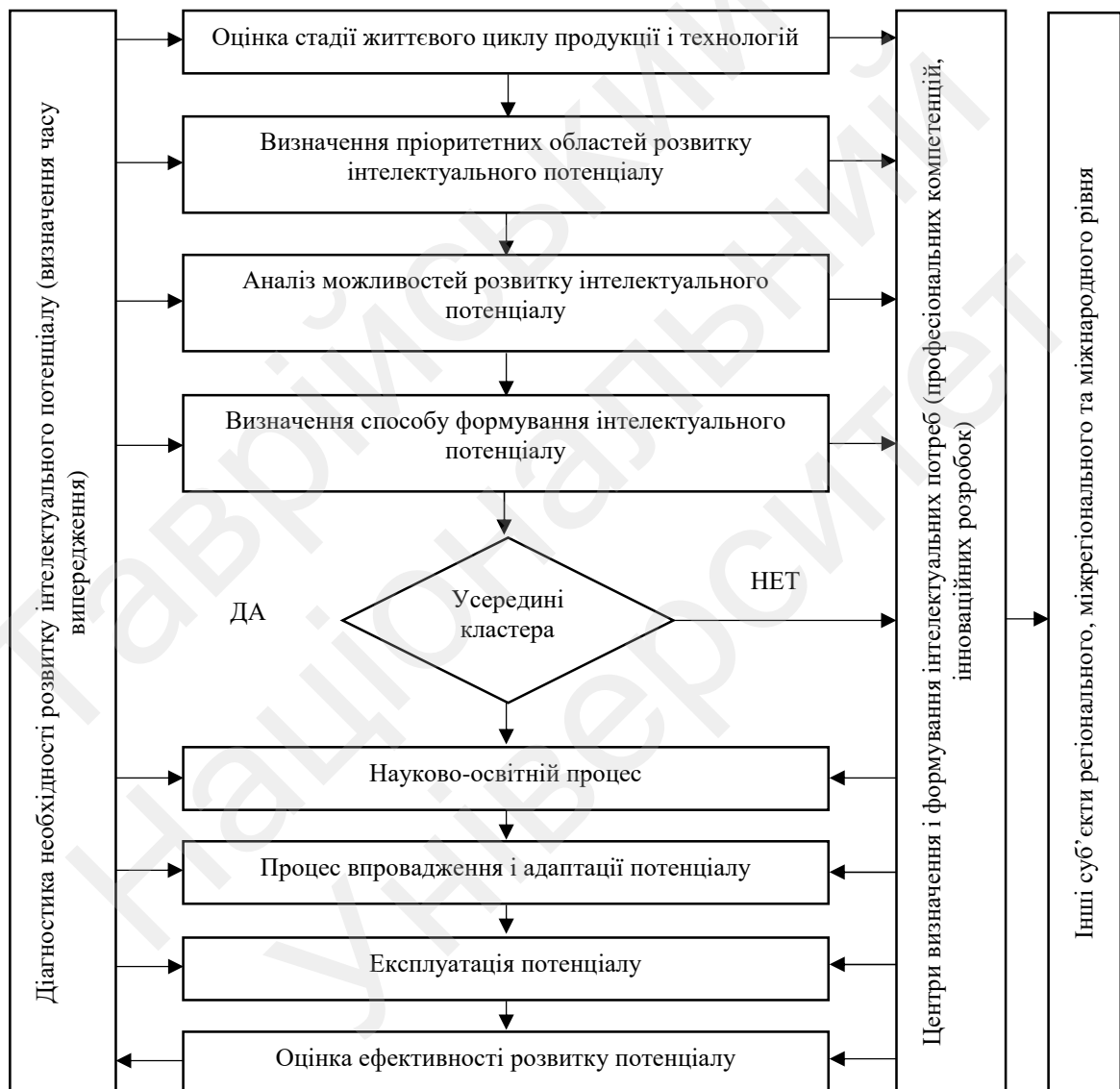

Рис. 5. Механізм управління інтелектуальним потенціалом регіонального економічного кластеру

У дисертації сформульовані основні стратегічні імперативи подолання інституційної неефективності інтелектуального підприємництва в регіоні, які, на наш погляд, необхідно враховувати при цілеспрямованому визначенні напрямків розвитку вітчизняної науки, освіти, інноваційної бізнес-спільноти, сектора інформаційно-комунікаційних технологій. Це макроекономічна стабілізація,

формування ринкового досвіду і конкурентного середовища інтелектуального підприємництва, розвиток відносин партнерства, адекватне фінансове забезпечення, вдосконалення правового забезпечення, розвиток культури, інституціоналізація ментальних і когнітивно-пізнавальних моделей інтелектуального підприємництва.

На рис. 6 представлена модель стратегічних імперативів подолання інституційної неефективності інтелектуального підприємництва в регіонах України, яка представляє контури різноманітних управлінських впливів формування і розвитку ефективних інститутів і форм інтелектуального підприємництва.

Обґрунтованою є теза, що продуктивне функціонування сфери відтворення знань та інформації стає сьогодні найважливішим пріоритетом економічного розвитку регіонів України. Складно структурована системна організація даної сфери діяльності обумовлює необхідність формування і розвитку особливих інститутів, що регулюють взаємовідносини суб'єктів інтелектуального підприємництва та створюють адекватні стимули до партнерства і довгострокове об'єднання їх ресурсів. Від подальшого розвитку регіональних інститутів інтелектуального підприємництва буде залежати ефективність включення освіти, науки, інноваційних підприємств і компаній інформаційної індустрії в єдину національну систему генерації та використання знань, перетворення їх в інновації, затребувані ринком. Процес інституціоналізації інтелектуального підприємництва, який відповідає вимогам становлення економіки, заснованої на знаннях, має всі підстави стати найважливішим інструментом економічного розвитку країни.

За результатами дослідження встановлено, розвиток інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів має гуртуватися на проектному підході. Необхідність у змінах потенціалу виникає в разі його невідповідності як внутрішнім стратегіям розвитку суб'єктів, так і зовнішнім стратегіям розвитку регіону в цілому (а також конкретних суб'єктів регіональних економічних кластерів). Проект розвитку інтелектуального потенціалу суб'єкта носить відкритий і ітераційний характер, що забезпечує адаптацію інтелектуального потенціалу до потреб економіки регіональних економічних кластерів. Основними принципами проектного підходу до формування і розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів є системність, ефективність, відповідність, гнучкість, визначеність, комплексність, цілеспрямованість; безперервність і продуктивність.

Обґрунтовано, що процедура формування і зміни інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів складається з двох циклів. Перший цикл визначає зміни в інтелектуальному потенціалі як самостійній системі при отриманні нової інформації ззовні регіональних економічних кластерів в різних областях, задає стратегічні зміни в розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів і визначає стратегію розвитку регіональних економічних кластерів в цілому. Другий, внутрішній цикл виникає при інформаційному обміні в рамках зв'язку програм соціально-економічного розвитку регіону та проектів зміни інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів.

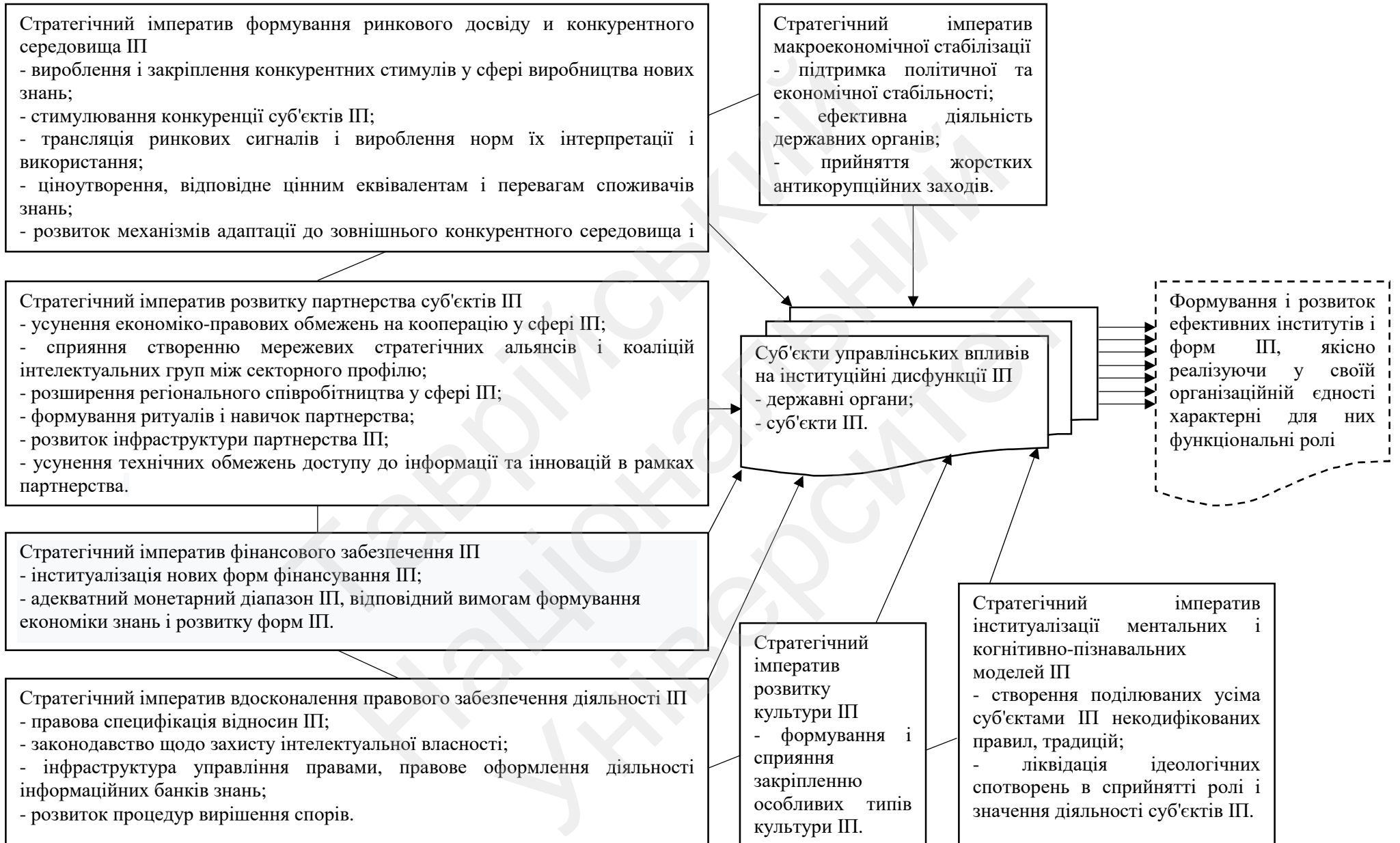

Рис. 6. Модель стратегічних імперативів подолання інституційної неефективності інтелектуального підприємництва в регіонах України

Доведено, що при виникненні змін у програмі розвитку виникає необхідність у змінах інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів і, відповідно, формуються проекти розвитку складових частин інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів за рівнями суб'єктів, організаційно-технічними і творчими складовими, а також щодо структурної, процесної і ситуаційної частини для кожного суб'єкта (рис. 7).

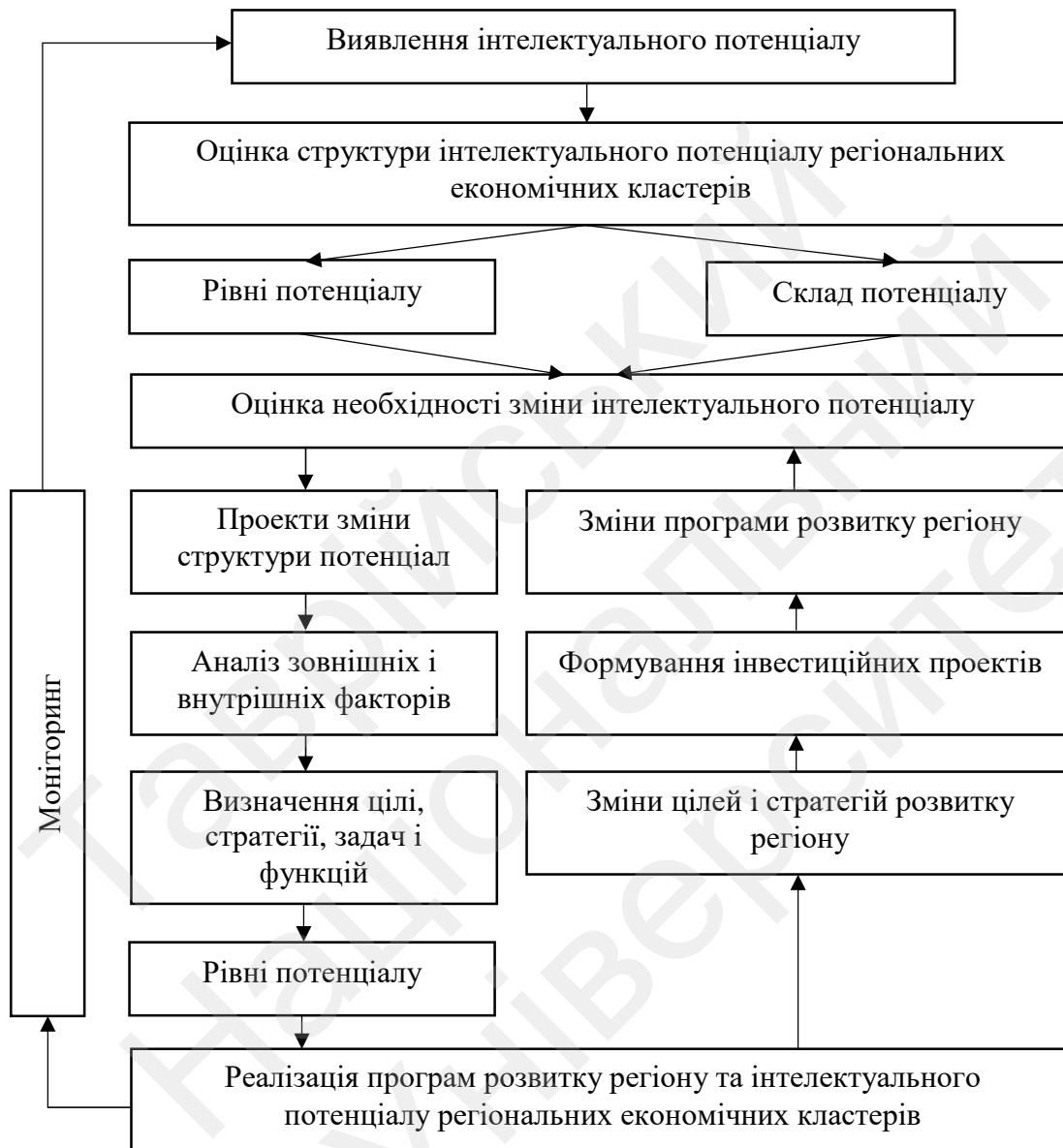

Рис. 7. Процедура розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів на основі проектного підходу

Обґрунтовано, що специфікою інтелектуального потенціалу є його закріплення за безліччю суб'єктів: індивідами, групами осіб, організаціями та підприємствами, територіями в особі органів влади.

При формуванні інтелектуального потенціалу в роботі запропоновано виділяти «інституціонального споживача», під яким розуміється суб'єкт, який має найбільші інтереси в реалізації проекту розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів і в більшості випадків вкладає велику частку інвестицій в нього. У разі, коли такого суб'єкта виділити неможливо, пріоритети

щодо обмежень і інтересів не встановлюються. Реалізація інтересів і зняття обмежень є інформаційною сутністю проектів формування та розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів. Проекти розвитку інтелектуального потенціалу повинні носити характер піраміди «інтелектуальної якості» регіону (рис. 8). Формування піраміди інтелектуальної якості повинно лежати в основі державних міжгалузевих програм розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів. Очевидним недоліком існуючої в даний час системи цільового управління розвитком регіону є недостатня кількість програм які охоплюють міжгалузеві проблеми регіональних економічних кластерів.

Рис. 8. Формування піраміди «інтелектуальної якості» регіональних економічних кластерів

В основу стратегії розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів та регіону в цілому, нами пропонується закласти такі напрямки: підвищення ефективності використання організаційно-технічної складової потенціалу за рахунок розвитку системи зростання бізнес-освіти і вторинної освіти; створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу базової освіти; підвищення ефективності використання творчої складової потенціалу за рахунок розвитку системи «інтелектуальної активності»; підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу за рахунок розвитку проектної системи «інтелектуальної кар'єри».

За результатами дослідження встановлено, що інтелектуальна політика визначається діяльністю органів державного і муніципального управління, а також політикою суб'єктів регіональних економічних кластерів. Інтелектуальна політика в числі інших пріоритетів визначає напрямки розвитку складових інтелектуального потенціалу. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки процедури для інтелектуального забезпечення кластера. На нашу думку, сутність даної процедури полягає в безперервному формуванні та розвитку організаційно-технічної та творчої складових інтелектуального потенціалу. Дана процедура

передбачає преактивну підготовку і перенавчання кадрів і стимулювання їх активності у вирішенні завдань підвищення ефективності виробництва (рис. 9).

Оцінка інтелектуальної ємності кластера має плановий, прогнозний і пошуковий характер і відбувається як за інтелектуальними ресурсами працівників, так і за інтелектуальними ресурсами виробництва.

В роботі доведено, що в даний час є великий розрив між наявністю інтелектуального потенціалу у індивідуумів (у вигляді початкової професійної освіти) та його використання. Потрібен механізм рівноваги між інтелектуальним потенціалом людини і можливістю його реалізації. Крім повернення до первісної професії це має на увазі можливість реалізації творчої складової потенціалу. Передбачається, що організаційно-технічна і творча частина потенціалу працівників переважно буде використана всередині кластера, хоча при цьому допускається можливість використання інтелектуального потенціалу поза кластером. Для мезо- і мікро- рівня це виражається в кооперації і передачі нематеріальних інтелектуальних активів іншим фірмам (на певних фінансових умовах), для індивідуумів - це реалізація свого потенціалу поза кластером, як творчого (непрофільного), так і організаційно-технічного (профільного). Запропонована процедура може бути використана для всіх рівнів систем: на індивідуальному, мікро-, мезо- і макро- рівнях інтелектуального потенціалу.

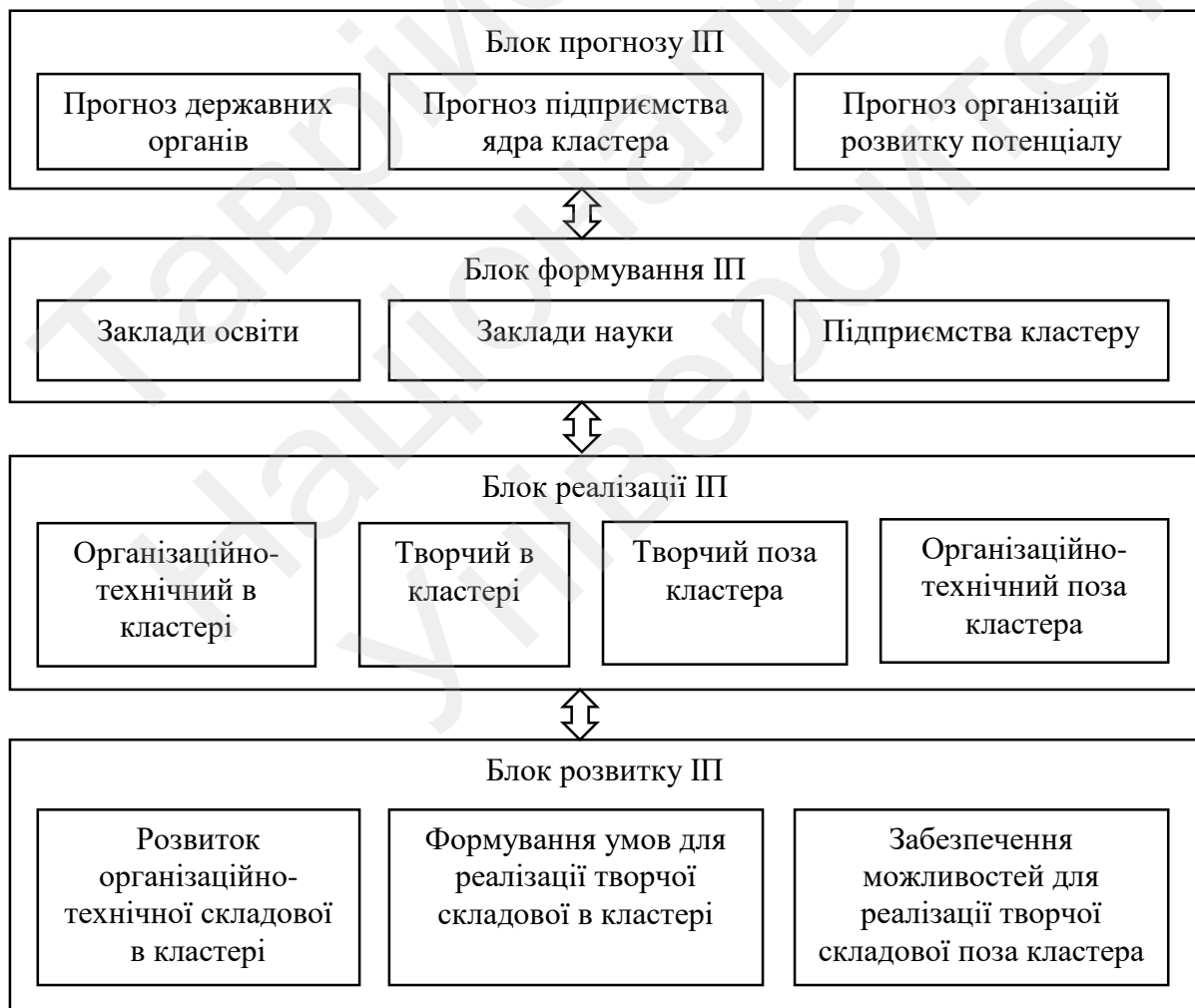

Рис. 9. Процедура безперервного розвитку інтелектуального потенціалу регіонального економічного кластера

Проведений в роботі аналіз показав, що інтелектуальний потенціал є вихідною передумовою розробки і реалізації конкретних інновацій, які забезпечують конкурентні переваги і стратегічну стійкість регіону. Інноваційна діяльність займає найважливіше місце в економіці регіону. Ефективна інноваційна концепція регіону є програмою досягнення довгострокових і значущих конкурентних переваг, тобто головний інструмент стійкого розвитку.

Обґрунтовано, що в сучасних умовах стійкий розвиток регіону досягається за рахунок оперативного використання і комерціалізації інновацій, які забезпечують стратегічно конкурентні переваги. Тому інноваційна концепція забезпечення економічної стійкості регіону, що базується на розвитку інноваційного, креативного потенціалу є комплексним інструментом її діяльності. В умовах жорсткої конкуренції основною умовою забезпечення стійкого розвитку економіки є постійний розвиток інтелектуального потенціалу, (у т.ч. інноваційного) і його ефективне використання, що дозволяє знизити економічні ризики. Інноваційний потенціал регіону, заснований на інтелектуальному потенціалі, орієнтується в першу чергу на адаптаційні можливості системи, якісні зміни в ній. Таким чином, підвищення або збільшення інноваційного потенціалу передбачає не тільки і не стільки кількісне зростання, але і здатність при необхідності компенсувати вплив негативних факторів і використовувати перспективні інновації.

В роботі структуру інноваційного потенціалу регіону представлено у вигляді сукупності ресурсних складових (інтелектуальний, виробничо-технологічний, інформаційний та ринковий) (рис. 10). Отже, формування інноваційної концепції забезпечення стійкого розвитку регіону на основі розвитку інтелектуального потенціалу є стратегічно важливим завданням. Слід відзначити, що вибір конкретної інноваційної концепції здійснюється з урахуванням внутрішніх і зовнішніх умов розвитку регіону виходячи з системи збалансованих критеріїв.

За результатами дослідження в роботі запропонована комплексна система критеріїв і показників, які дозволяють здійснювати вибір певної інноваційної концепції розвитку регіону (таблиця 5). Однією з основних проблем формування, забезпечення і розвитку інтелектуального потенціалу є оцінка ефективності інвестиційних вкладень або економічної доцільності.

В роботі запропоновано поетапну схему оцінки і вибору альтернативних варіантів інвестування фінансових ресурсів в розвиток інтелектуального потенціалу регіону (рис. 11). Джерела конкурентних переваг регіону формуються крім сфери матеріальних (відчутних) ресурсів, також в сфері, яка пов'язана з формуванням і розвитком інтелектуальних ресурсів. Необхідно відзначити, що від рівня і ступеня розвитку інтелектуальних ресурсів, які використовує регіон, багато в чому залежать економічні показники всіх інших видів ресурсів.

В роботі інтелектуальний потенціал регіону розглядається, як внутрішній ресурс, який забезпечує його конкурентні переваги і стратегічну стійкість. Необхідно відзначити, що регіон з метою забезпечення економічного стійкого розвитку повинен формувати механізми управління людськими ресурсами, які в цілому орієнтовані на вдосконалення і розвиток інтелектуального потенціалу регіону. Розвиток інтелектуального потенціалу людських ресурсів є багатоплановим завданням і вимагає від регіону використання адекватних

інструментів і методів управління. Використання запропонованого в роботі організаційно-економічного інструментарію дозволить підвищити ефективність управління інтелектуальним потенціалом регіону як ключового фактора формування стійкого розвитку регіону.

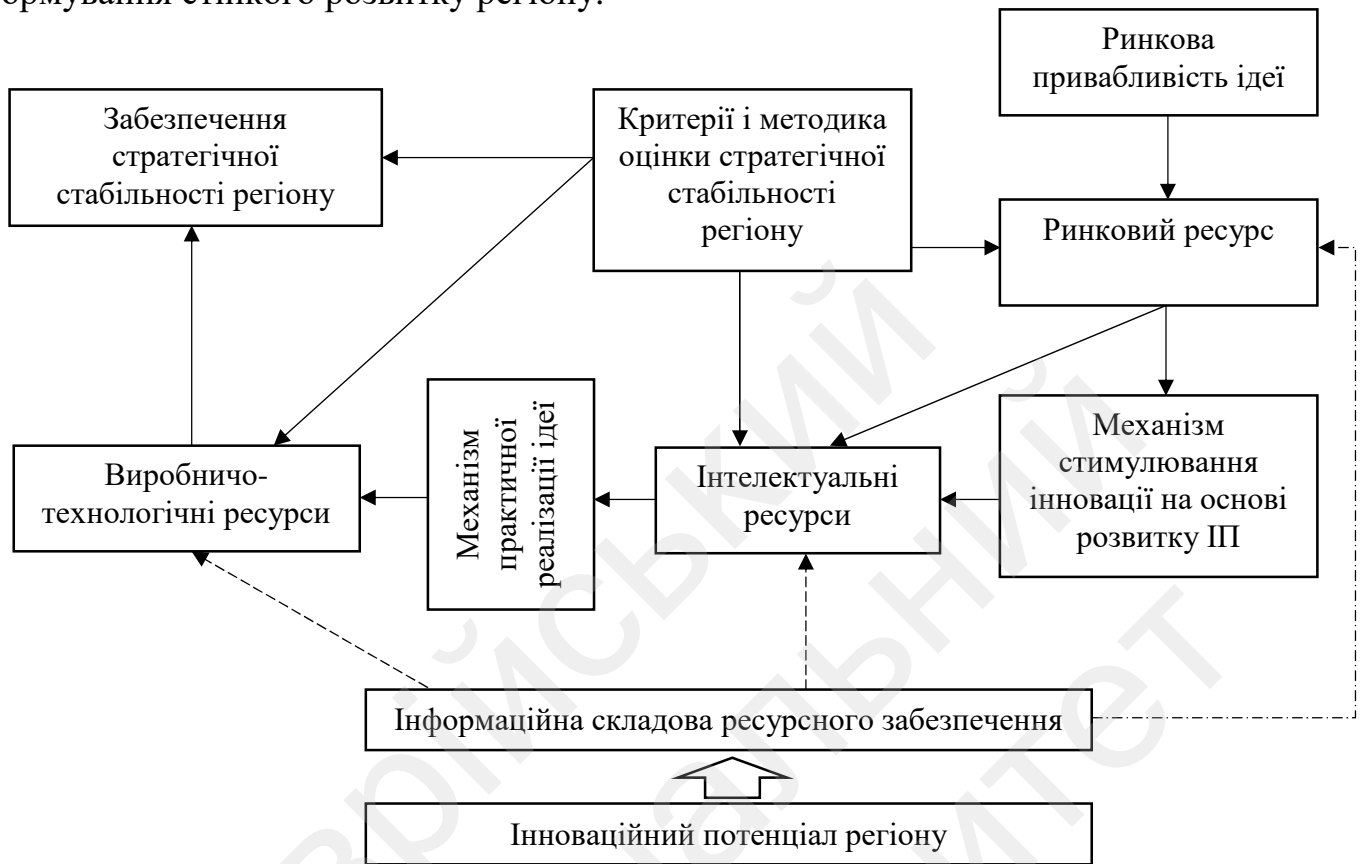

Рис. 10. Структурний взаємозв'язок ресурсних складових інноваційного потенціалу в системі забезпечення стратегічної стійкості регіону

Таблиця 5.

Комплексна система критеріїв і показників оцінки та вибору концепції стійкого розвитку регіону

Критерії	Основні показники
Стратегічні критерії	Відповідність основним цілям розвитку регіону; допустимий рівень ризику реалізації інноваційної стратегії регіону
Критерії інтелектуального потенціалу	Накопичені наукові та дослідно-конструкторські розробки, наявні нематеріальні активи, патентоспроможність ідеї; рівень науково-методичного забезпечення розвитку регіону, професійні кадри
Інвестиційні критерії	Вартість реалізації проекту; оцінка грошових потоків; чиста поточна вартість; внутрішня норма рентабельності; бюджетна та соціальна ефективність тощо.
Інноваційні критерії	Стійкість інноваційного розвитку регіону; вірогідність науково-технічного успіху; наявність та реалізація інноваційних розробок тощо
Виробничо-технологічні критерії	Рівень використання виробничої спроможності; техніко-технологічні можливості розвитку регіону; технологічна безпека регіону
Ринкові критерії	Об'єми ринку, оцінка споживачів інтелектуальної продукції в регіоні; оцінка регіонів-конкурентів, оцінка ділової репутації регіону, наявність знаків обслуговування

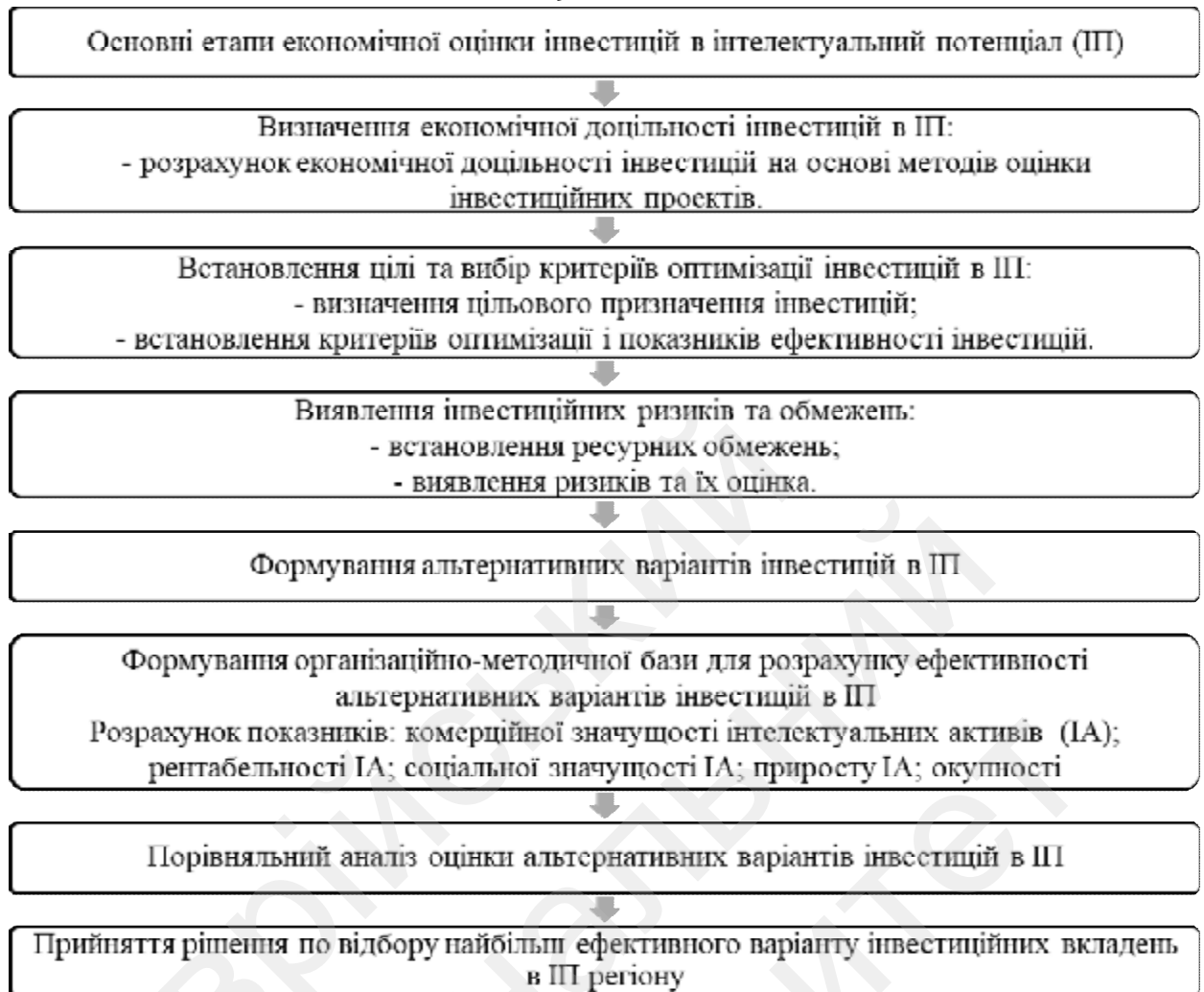

Рис. 11. Схема оцінки і вибору альтернативних варіантів інвестування фінансових ресурсів в розвиток інтелектуального потенціалу регіону.

В якості управлінської технології, що дозволяє включати інтелектуальний потенціал регіону в рішення стратегічно важливих завдань, а також приймати узгоджені з усіма зацікавленими сторонами рішення на базі суспільного консенсусу, пропонується використовувати технології форсайт. Її доцільність в механізмі управління обґрунтовується специфікою дії фактора інтелектуального потенціалу, пов'язаного з майбутнім, тобто з великою часткою невизначеності і ризиком. Важливою відмінністю форсайта від традиційних методів прогнозування як раз і є те, що він дозволяє розглядати можливі варіанти майбутнього і не тільки знаходити бажаний варіант, але і створювати умови для його досягнення, тим самим, знижуючи невизначеність і мінімізуючи можливі ризики. В даний час технологія форсайт широко застосовується на Заході і зарекомендувала себе як ефективний інструмент стратегічного управління. Її використання в механізмі управління дозволить ефективно вирішувати завдання формування і використання інтелектуального потенціалу за рахунок: зниження невизначеності щодо напрямків інноваційного розвитку, можливості планувати свою діяльність вищими навчальними закладами та забезпечувати підготовку фахівців із спеціальностей які користуються високим попитом; зниження ризиків інвестування в освіту потенційними роботодавцями, а також забезпечення вибору найбільш

пріоритетних вищих навчальних закладів для фінансування їх діяльності з державного бюджету; можливості більш активних форми співпраці підприємств і ВНЗ, здатних позитивно вплинути на якість інтелектуального потенціалу; розвитку інноваційних виробництв і виникнення нових привабливих робочих місць, утримання висококваліфікованих працівників і можливості залучення фахівців з інших регіонів; підвищення вкладу науки і інформаційних технологій в економічний розвиток.

Доведено, що Форсайт служить для виявлення перспективних наукових та технологічних напрямків, які можуть стати основою довгострокової інноваційної політики розвитку регіону, підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки та досягнення високих соціально-економічних показників, як в територіальному аспекті, так і в макроекономічному. Організація форсайта відбувається за алгоритмом, що включає в себе кілька послідовних етапів (таблиця б).

Таблиця б

Етапи проведення форсайту

Етап	Назва етапу	Зміст етапу
1	Виявлення бачення образу майбутнього	Визначення стратегічних цілей регіонального розвитку та довгострокових системних викликів; формування вихідного переліку пріоритетних технологій.
2	Розробка методологій	Визначення принципів і критеріїв відбору регіональних пріоритетів, вибір експертних методів.
3	Аналіз економіки регіону та інноваційної сфери	Аналіз внутрішніх і зовнішніх тенденцій, що впливають на економіку регіону; виявлення факторів економічного розвитку регіону; оцінка ресурсних, технологічних можливостей в регіоні для розвитку пріоритетних напрямків; прогноз розвитку технологій.
4	Відбір інноваційних проектів	Формування уточненого переліку регіональних пріоритетів інноваційного розвитку; Верифікація сформованих регіональних пріоритетів з точки зору відповідності заданим критеріям.
5	Обговорення пріоритетів і розробка практичних заходів	Розробка механізмів реалізації конкретних пріоритетів; Формування концепцій регіонального розвитку.
6	Контроль результатів форсайту	Моніторинг реалізації пріоритету, виявлення проблем, коригування і уточнення заходів щодо реалізації пріоритетів.

Обґрунтовано, що результатом послідовного виконання всіх етапів форсайта є створення регіональних програм, що включають в себе: характеристики пріоритетів, терміни реалізації, комплекс інструментів для реалізації пріоритету, розподіл завдань між владою, бізнесом, науковими організаціями тощо. Застосування методології форсайт дозволяє забезпечувати: облік макроекономічних тенденцій; залучення в управління зацікавлені регіональні спільноти; облік змін у всіх сферах суспільної діяльності регіону при формуванні пріоритетів розвитку; можливість прогнозувати розвиток системи вищої освіти, визначати тенденції розвитку ринку освітніх послуг, вимоги, що пред'являються роботодавцем до кваліфікації, умінь, навичок по групами спеціальностей і рівнів освіти; максимальну реалізацію інтелектуального потенціалу в регіональній економіці.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що полягає у розробці теоретико-методологічних основ і практичних рекомендацій щодо формування механізму розвитку інтелектуального потенціалу регіону, який представляє важливу умову розвитку регіональної економіки в умовах глобалізації. Автором зроблено такі висновки та розроблено пропозиції щодо їх використання:

1. Уточнено сутність понять «нематеріальні активи регіону» та «інтелектуальний потенціал регіону» і запропонована їх авторське трактування. Встановлено, що нематеріальні активи регіону - це специфічний різновид ресурсів, основне призначення яких полягає в забезпеченні синергетичного ефекту при реалізації різноманітних можливостей регіону з метою підвищення його конкурентоспроможності. В основі формування нематеріальних активів лежить інтелектуальна діяльність населення регіону. У зв'язку з цим уточнено сутність соціально-економічної категорії «інтелектуальний потенціал регіону» і запропоновані функції її реалізації.

2. В роботі обґрунтовано, що найбільш повно інтелектуальний потенціал проявляється в перспективних організаційних формах господарювання, до яких, в першу чергу, відносяться інноваційні кластери. Кластери є найбільш адекватними утвореннями макроекономіки для формування і реалізації інтелектуального потенціалу, від фундаментальної наукової ідеї до практичної реалізації і експлуатації. Інтелектуальний потенціал регіональних економічних кластерів є складною багаторівневою системою. Відповідно до цього в дослідженні подано авторське удосконалення визначення поняття інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів.

3. На основі ґрунтовного аналізу наукової літератури в роботі досліджені взаємозв'язки та протиріччя у визначенні таких понять сучасної економічної теорії як «інтелектуальний потенціал», «інтелектуальний капітал», «людський капітал». Зроблено висновок, що всі перераховані вище категорії в тій чи іншій мірі перекривають одна одну, а інтелектуальний потенціал є більш широким поняттям, що включає інтелектуальний капітал як свою складову частину. На основі виявленого співвідношення запропоновано класифікацію нематеріальних активів регіональної економіки, що дало можливість точніше відобразити їх регіональну структуру.

4. Проведений в дисертації аналіз цілей і принципів розвитку освіти і науки як головних чинників, які формують інтелектуальний потенціал, що є основою розвитку нематеріальних активів регіону, показав, що інтерес до них не слабшає і займає думки багатьох дослідників, які вважають, що саме в цій області закладено запас ще незадіяних ресурсів економічного розвитку суспільства. Тому в роботі запропоновано специфічні принципи формування інтелектуального потенціалу: принцип інтеграції науки та освіти, принцип відкритості освіти до вимог та потреб роботодавців. Реалізація зазначених принципів на практиці сприятиме формуванню і розвитку ефективного інтелектуального потенціалу регіону, що в свою чергу сприятиме економічному зростанню.

5. В роботі обґрунтовано значення інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів яке проявляється в процесі виникнення

внутрішніх і зовнішніх інтересів до його використання під впливом факторів регіонального середовища і факторів розвитку суб'єкта, виділено організаційно-технічну і творчу складові частини процесу формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу.

6. Аналіз класичної та сучасної економічної літератури дозволив виявити основні підходи у формуванні інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону, а також розробити методика оцінки розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону. Результатом дослідження стало виявлення підходу до оцінки розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону і, як наслідок, - підходу до кількісної нефінансової оцінки нематеріальних активів.

7. Запропонована в роботі методика оцінки ефективності формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів призначена для управління інтелектуальним потенціалом кластера. Дана методика складається з етапів внутрішньо-кластерної, міжкластерної і регіональної оцінки. В основу методики покладено порівняльний метод аналізу статистичних та фінансових показників, які враховують використання і нарощування інтелектуального потенціалу кластера. В даний час існує велика диспропорція між накопиченими елементами інтелектуального потенціалу регіону та його фактичним використанням. Запропонована методика дозволяє виявити невідповідності між потенціалом і визначити напрямки управління ним.

8. Для забезпечення конкурентних переваг та економічної стійкості регіону в роботі розроблено та обґрунтовано концептуальну модель економічної стійкості регіону, основними елементами якої є інтелектуальні ресурси, система маркетингового та інформаційного забезпечення, науково-дослідні розробки, менеджмент (загальний і функціональний), управління ризиками, що дозволить реалізувати потенційні можливості розвитку інтелектуального потенціалу регіону та підвищити інноваційну активність регіону, створити ефективні механізми реалізації інтелектуальної власності.

9. В роботі надано обґрунтування стратегічних напрямів розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів Черкаського регіону, в тому числі виявлено умови і передумови підвищення інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону та сформовано стратегічний механізм розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів Черкаського регіону. Реалізація стратегічного механізму розвитку інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону при відповідному рівні державної, регіонально-адміністративної, нормативно-правової та громадської підтримки дозволить вирішити коло проблем, пов'язаних з розвитком і вдосконаленням інтелектуального потенціалу Черкаського регіону.

10. Розвиток інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів має безперервний характер, що веде до не синхронної наявності інтелектуальних ресурсів і нематеріальних інтелектуальних активів і їх потреби в програмах розвитку регіональних економічних кластерів. Дана проблема повинна вирішуватися через механізм випереджаючого розвитку інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів. В основі даного механізму лежать інформаційні процеси. Механізм управління інтелектуальним потенціалом

регіональних економічних кластерів заснований на оцінці стадії «життєвого циклу» продукції і технологій суб'єкта регіональних економічних кластерів. Ключовим елементом даного механізму є створення Центру визначення і формування інтелектуальних потреб (професійних компетенцій, інноваційних розробок) на основі оцінки інтелектуальної ємності кластера (планової, прогнозної і пошукової), що працює на принципах проектної групи і включає в себе представницький всіх суб'єктів кластера, як замовників та постачальників інтелектуальних ресурсів. Головною відмінністю пропонованого Центру від наявних підрозділів в кластерах (наприклад центрів перепідготовки кадрів) є об'єднання функцій науково-дослідної та проектної підготовки виробництва з функцією підготовки висококваліфікованих кадрів в одному підрозділі і встановлення тимчасової взаємозв'язку між ними.

11. Розроблено концептуальний підхід до побудови матриці типів інституційної неефективності регіонального інтелектуального підприємництва, що дозволив виявити умови і області виникнення якісних деформацій у функціонуванні ключових формальних та неформальних інститутів інтелектуального підприємництва. Висунуто і підтверджено гіпотезу про вплив екзогенних і ендегенних факторів інституційного середовища на інтенсивність розвитку інтелектуального підприємництва в регіоні. Обґрунтовано, що реалізація стратегічних імперативів подолання інституційної неефективності інтелектуального підприємництва повинна здійснюватися в залежності від особливостей інтелектуальних змін середовища інтелектуального підприємництва, а також враховувати вектор еволюції його інституційних форм.

12. В роботі застосовано проектний підхід до управління розвитком інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів заснований на реалізації циклу змін в інтелектуальному потенціалі регіональних економічних кластерів та циклу інформаційного обміну. Основним інструментом програмування є програма соціально-економічного розвитку, яка в силу своєї специфіки носить узагальнений характер, в зв'язку з цим в роботі запропонована розробка і реалізація державної програми розвитку інтелектуального потенціалу в Черкаському регіоні, яка носить міжгалузевий характер і охоплює соціальну та економічну сфери діяльності по всіх регіональних економічних кластерах.

13. На основі програми соціально-економічного розвитку Черкаського регіону і програм розвитку суб'єктів визначена потреба інноваційних кластерів регіону в зростанні інтелектуального потенціалу. Запропонований підхід до управління розвитком інтелектуального потенціалу дозволяє оптимізувати накопичений інтелектуальний потенціал і інтенсифікувати віддачу від нього.

14. В роботі розроблена інноваційна стратегія забезпечення економічної стійкості регіону, яка є програмою досягнення довгострокових і значущих конкурентних переваг та головним інструментом його стійкого розвитку, обґрунтована комплексна система критеріїв і показників оцінки концепції стійкого розвитку регіону та алгоритм оцінки і вибору альтернативних варіантів інвестування фінансових ресурсів в розвиток інтелектуального потенціалу регіону.

15. Включення інтелектуального потенціалу регіонів в стратегічний розвиток інноваційної економіки вимагає впровадження такої управлінської технології як форсайт на регіональному рівні. Проведення форсайта включає

етапи: виявлення бачення образу майбутнього; розробка методології; аналіз економіки регіону та інноваційної сфери; відбір інноваційних пріоритетів; обговорення виявлених пріоритетів і розробка практичних заходів; контроль результатів форсайта. У дослідженні доведено, що використання технології форсайт підвищує ефективність управління інтелектуальним потенціалом, дозволяє розробляти довгострокові прогнози розвитку регіонів в умовах формування інноваційної економіки, створювати на їх основі регіональні програми розвитку.

ПЕРЕЛІК ОСНОВНИХ ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Білоус С.П. Проблематика наукових підходів до оцінки результатів реалізації стратегії соціально-економічного розвитку. *Трансформаційні перетворення регіональної економіки : монографія* / За загальною редакцією Назаренка С.А. К.: Кондор Видавництво, 2016. – 250 с. С. 102-114. (0,6 д.а.).

2. Білоус С.П., Павлова А.І. Проблеми сталого регіонального розвитку в контексті економічного зростання. *Проблеми сталого розвитку суспільства: погляд очима різних поколінь: монографія*. Національна мережа ВНЗ-партнерів спільного Проекту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»; ЧДТУ. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2016. 565 с. С. 113-123. (0,5 / 0,3 д.а.). *Особистий внесок автора: досліджено проблеми економічного розвитку та зростання, чинників і умов, які формують і створюють це зростання.*

3. Білоус С.П., Клевцова О.М. Системно-цільовий характер економічної безпеки банківського сектора регіону та держави. *Управління економічною безпекою підприємств як складова регулювання фінансової безпеки України: монографія* / За ред. Черевка О.В. Черкаси: Чебаненко Ю.А. 2019. 236 с. С. 147-166. (0,8 / 0,5 д.а.). *Особистий внесок автора: запропоновано підхід до аналізу економічної безпеки банківського сектора регіону.*

Статті у наукових фахових виданнях України:

4. Білоус С.П. Стратегія розвитку малого підприємництва в Черкаській області. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету*. Серія Економічні науки. Вінниця: ВНАУ, 2014. Вип. 3 (87). С. 145-149. (0,4 д.а.).

5. Білоус С.П., Дармограй В.І. Інструменти кластерної політики в регіоні. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. Черкаси: ЧДТУ, 2015. Вип. 39. Ч. II. С. 205-215. (0,7 / 0,4 д.а.). *Особистий внесок автора: Досліджено сучасні тенденції розвитку кластерної політики в регіоні.*

6. Білоус С.П. Наукові підходи до територіальної організації виробництва на основі використання сучасних управлінських та кластерних технологій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економічні науки. Одеса: МГУ, 2016. Вип. 17/2016. С. 103-106. (0,4 д.а.). (*Index Copernicus*).

7. Білоус С.П. Комерціалізація інтелектуальної власності. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Економічні науки. Черкаси: МГУ, 2017. №. 4. Ч. 2. С. 9-17. (0,5 д.а.). (*Index Copernicus*)

8. Білоус С.П., Мельниченко Г.М., Гончаренко М.Ф. Програма розвитку інноваційної діяльності регіональних економічних систем в умовах сталого розвитку. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. Науковий журнал*. Херсон: 2018. № 30 (19). Т. 2. С. 45-52. (0,7 / 0,3 д.а.). *Особистий внесок автора: запропоновано заходи з реалізації програми розвитку інноваційної діяльності економічних систем.*

9. Білоус С.П., Мельниченко Г.М., Гончаренко М.Ф. Розвиток інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів в умовах сталого розвитку. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. Науковий журнал*. Херсон: 2018. № 31 (20). Т. 1. С. 23-29. (0,8 / 0,3 д.а.). *Особистий внесок автора: розглянуто позицію бізнес-структур у формуванні інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів.*

10. Білоус С.П., Дармограй В.І., Корнєєв В.В., Кочарян І.С. Детермінанти розвитку малого бізнесу на регіональному ринку праці. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Том 29 (68). № 3. 2018. С. 91-97. (0,7 / 0,2 д.а.). (*Index Copernicus*). *Особистий внесок автора: окреслено перспективи розвитку малого бізнесу в контексті розв'язання проблеми зайнятості населення*

11. Білоус С.П., Панасюк В., Горник В. Роль соціальної інфраструктури та її основних елементів у розвитку регіону. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса. 2018. №31. С. 63-66. (0,7 / 0,3 д.а.). (*Index Copernicus*). *Особистий внесок автора: проаналізовано еволюцію дефініції «людський капітал», розглянуто різні підходи науковців до його визначення, а також визначення видів інвестиції в людський капітал.*

12. Білоус С.П. Структурно-рівнева характеристика економічної безпеки регіону. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. 2018. Вип. 3. С. 3-9. (0,4 д.а.). (*Index Copernicus*)

13. Білоус С.П., Мельниченко Г.М. Механізм розвитку інноваційної діяльності регіональної економічної системи. *Актуальні проблеми економіки*. № 12 (222). 2019. С. 116-123. (0,7 / 0,4 д.а.). (*Index ERIH PLUS*). *Особистий внесок автора: Досліджено найважливіші функції інноваційного механізму в економічній системі, які визначаються його специфікою.*

14. Білоус С.П. Механізм і методи управління інтелектуальним потенціалом корпоративних систем. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Том 30 (69). № 5. 2019. Частина 1. С 149-154. (0,5 д.а.). (*Index Copernicus*).

15. Білоус С.П., Гончаренко М.Ф. Державне резервування як метод забезпечення стійкості економічної системи регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2020. №7 (217). С. 168-175. (0,7/0,4 д.а.). (*Index ERIH PLUS*). *Особистий внесок: досліджено ризики, як невід'ємну частину господарської діяльності регіону, які становлять загрозу стабільності економіки.*

16. Білоус С.П., Мельниченко Г.М. Інноваційний розвиток регіону як складова частина загальної стратегії національного розвитку. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Том 31 (70). № 1, 2020. С. 170-174. (0,5/0,3 д.а.) (*Index Copernicus*). *Особистий внесок автора: запропоновано використання технології Фортсайт.*

17. Білоус С.П., Мельниченко Г.М. Концепція розвитку інноваційної діяльності регіональних економічних систем. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Том 31 (70). № 3, 2020. С. 7-174. (0,7/0,4 д.а.) (*Index Copernicus*). *Особистий внесок автора: при дослідженні питань інноваційної діяльності регіональних економічних систем виявлено внутрішні і зовнішні чинники поновлення, а також обґрунтовано об'єктивні умови їх функціонування.*

18. Білоус С. П., Мельниченко Г.М., Лучин О.М. Основний зміст інноваційного середовища регіону. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія «Економіка і менеджмент»*. Вип. 1(28), 2020. Черкаси: СУЕМ. 2020. С. 35-42. (0,7/0,3 д.а.). *Особистий внесок автора: розглянуто структурні складові системи розширеного відтворення інноваційного потенціалу регіону.*

19. Білоус С.П., Гончаренко М.Ф., Пархоменко Н.М. Роль екологічного фактору в стійкому розвитку інтеграційних процесів в економіці регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2020. № 9 (230). С. 4-14. (0,7/0,3 д.а.). (*Index ERIN PLUS*). *Особистий внесок автора: розглянуто науково-теоретичні підходи до вивчення взаємозв'язку екології і економіки в контексті стійкого розвитку.*

20. Білоус С.П. Системне управління інтелектуальним потенціалом в процесі забезпечення і розвитку економічної стійкості організації. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Економічні науки»*. Вип. 3. 2020. С. 60-70. (0,4 д.а.). (*Index Copernicus*).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

21. Bilous S., Panasyuk V., Pavlova A., Zhuchenko A. Modernin formation management technologies in business incubation, as a factor of sustainable development in the region. *Scientific journal: Innovativ esolutionsin modern science*. Dubai. № 3(22). 2018. P. 20-35. (0,7/0,3 д.а.). *Особистий внесок автора: досліджено сучасні інформаційні управлінські технології в процесі формування та функціонування бізнес-інкубаторів, як фактору сталого розвитку регіону.*

22. Belous S., Melnichenko G. Factors of formation of intellectual potential of regional economic clusters. *Economics, finance and Management Review. Tallinn, Estonia: Scientific Center of Innovative Researches*. Issue 2, 2020. P. 23-29. (0,7 / 0,4 д.а.). *Особистий внесок автора: проаналізовано інтелектуальне середовище регіонального економічного кластеру та його суб'єктів.*

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Білоус С.П., Лишко С.В. Методи інтегральної оцінки потенціалу регіону. *Менеджмент-освіта в контексті трансформаційних перетворень в суспільстві: матеріали 8 всеукраїнської науково-практичної конференції (Донецьк-Святогірськ, 10-12 квітня 2014 р.)*. Донецьк: ДонДуу, 2014. С. 102-104. (0,3/0,2 д.а.). *Особистий внесок автора: визначені основні методи інтегральної оцінки потенціалу регіону.*

2. Білоус С.П. Наукові підходи до визначення поняття «кластер». *Формування інвестиційно-інноваційних моделей модернізації економіки України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої (м. Красноармійськ, 30 травня-1 червня 2016 р.)*. Красноармійськ, 2016. 386 с. С. 347-349. (0,2 д.а.).

3. Білоус С.П. Наукові положення оцінки інвестиційної активності

економіки. *Наукові засади розвитку знань економічної теорії*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з економічної теорії. (м. Черкаси, 21 квітня 2016 р.). Черкаси: ЧДТУ, 2016. С. 54-56. (0,2 д.а.).

4. Білоус С.П. Принципи формування моделі сталого розвитку регіону. *Проблеми сталого розвитку суспільства: погляд очима різних поколінь*: матеріали наукового форуму (м. Черкаси, 11-12 травня 2016 р.). Черкаси: ФОП Чабаненко Ю.А., 2016. С.101-103. (0,3 д.а.).

5. Білоус С.П. Програмно-цільовий підхід до регулювання сталого розвитку регіональних господарських комплексів. *Енергоменеджмент для забезпечення сталого розвитку громад*: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 17 червня 2016 р.). Луцьк. 2016. С. 57-59. (0,2 д.а.).

6. Білоус С.П., Шеремет Н.І. Розвиток технопарків та бізнес-інкубаторів в системі інноваційного підприємництва. *Теорія і практика сучасної економіки*: матеріали XVII міжнародної науково-практичної конференції (м. Черкаси, 21 жовтня 2016 р.). Черкаси: ЧДТУ. 2016. С. 32-35. (0,3/0,2 д.а.). *Особистий внесок: досліджено особливості розвитку бізнес-інкубаторів в системі інноваційного підприємництва.*

7. Білоус С.П., Міненко Б.С. Передумови використання кластерних технологій. *Теорія і практика сучасної економіки*: матеріали XVII міжнародної науково-практичної конференції (м. Черкаси, 21 жовтня 2016 р.). Черкаси: ЧДТУ. 2016. С. 48-50. (0,3/0,2 д.а.). *Особистий внесок: досліджено передумови використання кластерних технологій.*

8. Білоус С.П., Руденко М.С., Мазур С.О. Дослідження сутності економічного потенціалу підприємства та методів його оцінки. *Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки*. Тези IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Житомир, 24-25 листопада 2016 р.). Житомир. 2016. С. 34-36. (0,2 д.а.)

9. Білоус С.П., Яковенко Я. В. Стратегія розвитку підприємства. *Сучасні теорії і практика менеджменту та бізнес-адміністрування*: збірник тез наукових робіт учасників всеукраїнської наукової конференції (м. Черкаси, 12-13 квітня 2018 р.). – Черкаси, ЧДТУ, 2017. 257 с. С. 102-103. (0,3/0,2 д.а.). *Особистий внесок: визначено основні стратегії розвитку підприємства.*

10. Білоус С.П. Реінженіринг, як метод управління інтелектуальним потенціалом. *Сучасні тенденції розвитку менеджменту та фінансово-економічної безпеки*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2018. 301 с. С. 78-79. (0,2 д.а.).

11. Білоус С.П. Наукові підходи до визначення поняття інтелектуальна власність. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених РОДЗИНКА – 2019*: Матеріали XXI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених. (м. Черкаси, 18-19 квітня 2019 р.) Черкаси: ЧНУ, 2019. С. 203-204. (0,2 д.а.).

12. Білоус С.П. Проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України. *Наука та інноватика: вітчизняний і світовий досвід*: Збірник матеріалів круглого столу (м. Черкаси, 16 травня 2019 р.). Черкаси: ЧНУ, 2019. С. 19-20. (0,2 д.а.).

13. Білоус С.П., Білик В.В. Оцінка стану інвестиційної безпеки

підприємства. *Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції.* (м. Полтава, 14 травня 2018 р.). Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2018. С. 60-62. (0,3/0,2 д.а.). *Особистий внесок: проведено оцінку стану інвестиційної безпеки підприємства.*

14. Білоус С.П., Мельниченко Г.М. *Методика форсайт в прогнозуванні інноваційного розвитку регіону. Актуальні питання розвитку сучасної економіки, управління та адміністрування: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції,* (28 грудня 2019 р. Київ) Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2019. С. 16-18. (0,4 / 0,2 д.а.). *Особистий внесок: запропоновано основні етапи методики форсайт для інноваційного розвитку регіону.*

15. Білоус С.П., Крамар В.Ю. *Елементи кадрової політики та їх характеристика. Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2020» XXII Всеукраїнська наукова конференція молодих учених.* (м. Черкаси, 23-24 квітня 2020 р.). Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 724 с. С. 142-144. (0,4 / 0,2 д.а.). *Особистий внесок: досліджено елементи кадрової політики.*

16. Білоус С.П., Лобас М.В. *Контролінг персоналу: сутність та специфіка на сучасному етапі. Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2020» XXII Всеукраїнська наукова конференція молодих учених.* (м. Черкаси, 23-24 квітня 2020 р.). Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 724 с. С. 147-149. (0,4 / 0,2 д.а.). *Особистий внесок: досліджено контролінг персоналу: сутність та специфіка на сучасному етапі.*

17. Білоус С.П., Мариноха М.В. *Сутність і зміст функцій менеджменту. Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2020» / XXII Всеукраїнська наукова конференція молодих учених.* (м. Черкаси, 23-24 квітня 2020 р.). Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 724 с. С. 150-152. (0,3 / 0,2 д.а.). *Особистий внесок: розкрито сутність і зміст функцій менеджменту.*

18. Білоус С.П. *Розвиток поняття інтелектуального потенціалу: Всеукраїнська науково-практична конференція. Сучасні тенденції розвитку менеджменту та фінансово-економічної безпеки: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції,* (28 квітня 2020 р. Черкаси). ЧНУ, 2020. С. 30-32. (0,2 д.а.).

19. Bilous S., Pozhar I. *Evaluation of intellectual capital of enterprises of the region // International conference on corporation management (Tallin, Estonia, 3-5 december, 2020).* P. 127-130. (0,4 / 0,2 д.а.). *Особистий внесок: досліджено еволюцію інтелектуального капіталу.*

АНОТАЦІЯ

Білоус С.П. Формування і розвиток інтелектуального потенціалу регіону в умовах глобалізації економіки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Дисертація є рукописом, в якому розроблено теоретико-методологічні положення і обґрунтовано практичні рекомендації щодо формування механізму розвитку інтелектуального потенціалу регіону.

В роботі узагальнено теоретичні підходи до визначення сутності та

особливостей формування інтелектуального потенціалу регіону, удосконалено поняття інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів, проаналізовано та доповнено систему принципів формування інтелектуального потенціалу регіону, розкрито сутність, структуру та фактори формування інтелектуального потенціалу регіональних економічних кластерів.

Вперше запропоновано сучасні методологічні підходи до оцінки інтелектуального потенціалу як основи нематеріальних активів регіону, розглянуті тенденції розвитку інфраструктури формування інтелектуального потенціалу та удосконалено методику оцінки ефективності формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу регіонального кластеру.

Досліджено інтелектуальний капітал як стратегічний фактор конкурентних переваг і стійкого розвитку регіону. Визначено роль інтелектуального капіталу в стратегічній моделі розвитку економічної стійкості регіону та запропоновано напрями системного управління інтелектуальним капіталом в процесі забезпечення розвитку економічної стійкості регіону.

Запропоновано напрями удосконалення та проаналізовано передумови розвитку інтелектуального потенціалу регіону. Представлено шляхи формування стратегічного механізму розвитку інтелектуального потенціалу регіону та розроблено механізм управління інтелектуальним потенціалом регіонального економічного кластеру.

Розроблена модель стратегічних імперативів подолання інституційної неефективності інтелектуального підприємництва в регіоні. Запропоновано використання проектного підходу до управління розвитком інтелектуального потенціалу регіональних кластерів. Розроблено основні напрями стратегії розвитку інтелектуального потенціалу регіональних кластерів та удосконалено організаційно-методологічні та економічні імперативи розробки інноваційної стратегії забезпечення стійкості регіону. Розроблено алгоритм використання технології форсайт в управлінні інтелектуальним потенціалом регіону.

Ключові слова: регіон, інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, регіональний економічний кластер, стійкий розвиток, глобалізація.

ABSTRACT

Bilous S.P. Formation and development of intellectual potential of the region in the conditions of economic globalization. - Qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Economics in specialty 08.00.05 - development of productive forces and regional economics.

The dissertation is a manuscript in which theoretical and methodological provisions are developed and practical recommendations on formation of the mechanism of development of intellectual potential of the region which represents an important condition of development of regional economy in the conditions of globalization are substantiated.

The paper generalizes theoretical approaches to determining the essence and features of the formation of the intellectual potential of the region, improved the concept of intellectual potential of regional economic clusters. The relationships and contradictions in the definition of such concepts of modern economic theory as "intellectual potential", "intellectual capital", "human capital" and based on the identified relationship proposed a classification of intangible assets of the regional

economy, which allowed to more accurately reflect their regional structure. The system of principles of formation of intellectual potential of the region is analyzed and supplemented, and it is determined that the implementation of these principles in practice will contribute to the formation and development of effective intellectual potential of the region, which in turn will promote economic growth.

For the first time, modern methodological approaches to the assessment of intellectual potential as the basis of intangible assets of the region were proposed, which made it possible to conduct a quantitative non-financial assessment of intangible assets of the Cherkassy region. The tendencies of development of infrastructure of intellectual potential formation are considered and the technique of estimation of efficiency of formation, realization and development of intellectual potential of regional cluster which has allowed to carry out an integrated rating estimation of efficiency of formation, realization and development of intellectual potential of neighboring regions is improved.

Intellectual capital as a strategic factor of competitive advantages and sustainable development of the region is studied. A conceptual model of economic stability of the region is proposed, which includes intellectual resources, marketing and information support system, research and development, management (general and functional), risk management, which allows to realize potential opportunities for intellectual potential of the region and increase overall development of the region. The role of intellectual capital in the strategic model of development of economic stability of the region is determined and the directions of system management of intellectual capital in the process of ensuring the development of economic stability of the region are offered.

The directions of improvement are offered and the preconditions of development of intellectual potential of the region are analyzed. The ways of formation of the strategic mechanism of development of intellectual potential of the region which realization will allow to solve a range of problems connected with development and improvement of intellectual potential are presented. The mechanism of management of intellectual potential of the regional economic cluster which key element is creation of the Center of definition and formation of intellectual needs is developed.

A model of strategic imperatives for overcoming the institutional inefficiency of intellectual entrepreneurship in the region has been developed, which provides an opportunity to present the contours of various managerial influences on the formation and development of effective institutions and forms of intellectual entrepreneurship. The use of a project approach to managing the development of intellectual potential of regional clusters is proposed, the main difference of which from the existing approaches is the realization of the interests of subjects and removal of restrictions, which is the basis of projects for formation and development of intellectual potential of regional economic clusters. The main directions of the strategy of development of intellectual potential of regional clusters are developed and the organizational-methodological and economic imperatives of development of innovative strategy of maintenance of stability of region on the basis of development of intellectual potential are improved. An algorithm for the use of foresight technology in the management of the intellectual potential of the region has been developed, which allows to set goals in the process of intellectual potential management, by reducing the uncertainty of the future and determining the main stages to achieve it.

Key words: region, intellectual potential, intellectual capital, regional economic cluster, sustainable development, globalization.

Таврійський
Національний
Університет

Підписано до друку 29 березня 2021 р.
Формат 60x90/16. Папір офсетний,
Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий.
Умов. друк. арк. 2,3.
Тираж 100 екз.

Видавець Третяков О.М.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців.
Серія ДК № 4862 від 11.03.2015 р.
Україна, 18001, м. Черкаси, вул. Слави, 1, к. 24.
Тел.: +380674701314.
E-mail: book_brama@ukr.net